روښاني ليکني

ليکوال

حبيب الله رفيع

ارزاني پښتو ادبي ټولنه خويشکي (نوښار)

۱۹۸۹ع

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارزاني پښتو ادبي ټولنې خويشکی د مطبوعاتو سلسله (٦)

روښانې ليکې

ليکوال

حبيب الله رفيع

ارزاني پښتو ادبي ټولنه خويشکی (نوښار)

١٩٨٩ء

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکتاب نوم: روښاني ليکنې

دليکوال نوم: حبيب الله رفيع

دکاتب نوم: سيد محي الدين هاشمي

دخپريدو کال: ۱۹۸۷ع

دپريس نوم: جدون پريس پښور

دچاپ شمير:

بيه: ۱۵/- روپۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترون

د پښتو د تاند شاعر، تپاند لیکوال

او

د ارزانی خوېشکي د ادبی میراث پالونکی

ګران

عبدالله جان عابد خوېشکی

په

نوم

«ح - رفیع»

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سرلیک	مخ
○	١
[١] د روښانی لیکنو موخه او هدف	٢
[٢] د روښاني لیکنو ارځښت او خصوصیت	٤
[٣] د روښانی لیکنو نایابي او کمیابي	٨
[٤] د روښانی لیکنو پېژندګلوي	١٠
(١) د روښان خپلې لیکنې او آثار	١١
١- پښتو رسم الخط	١٢
٢- صراط التوحید	١٤
٣- مقصود المؤمنین	١٦
٤- فخر الطالبین	١٧
٥- خیر البیان	١٨
٦- حالنامه	٢١
٧- د روښان یو نو مورکی تألیف	٢٣
٨- مکتوبات	٢٤
٩- واجیدی شلوک	٢٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرلیک	مخ

سرلیک	مخ
۱۰- دروښان شعرونه	۲۶
۱۱- سرودونه	۲۸
۱۲- فرحت المجتبیٰ	۲۹
(۴) - خوریان (؟)	۳۰
(۲) روښان څوله لیکني	۳۱
۱۳- رساله غوثیه	۳۱
(۳) دروښان د پیروانو لیکنې	۳۳
(۱) ارزانی	۳۳
۱٤- دارزانی د پښتو دیوان	۳۵
۱۵- دارزانی بې نومه مجموعه	۳۸
۱٦- دحضرت رسول خوب	۳۹
۱۷- دارزانی نثر	٤۰
۱۸- چهار رما	٤۱
۱۹-۲۰-۲۱- دارزانی عربي، فارسي او هندي شعرونه	٤۲
۲۲- دارزانی مکتوبات	٤۳
(۲) ملاعمر	٤٤
۲۳- دملاعمر شعرونه	٤۵
(۳) علی محمد	٤۵
۲٤- دعلی محمد شعرونه	٤٦
(٤) میرزاخان انصاری	٤۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرلیک	مخ
۲۵- دمیرزاخان انصاری دیوان	٤۷
(۵) دولت لواڼی	٤۹
۲۶- د دولت دیوان	٤۹
(٦) علی محمد مخلص	۵۰
۲۷- حالنامه	۵۱
۲۸- د علی محمد مخلص دیوان	۵۲
۲۹- رساله	۵۲
(۷) واصل روښاني	۵۳
۳۰- د واصل پښتو دیوان	۵۳
۳۱- د واصل الفنامې	۵٤
۳۲- د واصل دری شعرونه	۵٤
(۸) خواجه محمّد روښاني	۵۵
۳۳- د خواجه محمّد شعرونه	۵۵
(۹) کریمداد	۵٦
۳٤- د کریمداد پښتو شعرونه	۵۷
۳۵- د کریمداد پارسی شعرونه	۵۷
(۱۰) قادر داد روښاني	۵۸
۳٦- د قادر داد شعرونه	۵۸
(۱۱) اورکزی	۵۹
۳۷- د اورکزی شعرونه	٦۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

افتتاحیه

دا ارزاني پښتو ادبي ټولنې خوګیاني په منشور کې دا خبره هم لیکلې شوې ده چې ټولنه به دا کوشش کوي چې تر څپله وسه د پښتو ادب په لمنه کې د هر قسمه ادبي، تاریخي، تحقیقي، مذهبي، عصري او ساینسي علوم او فنون راځایوي، او د دې لړکې به د ټولنې د ملګرو نه علاوه بهر د پښتنو عالمانو او ادیبانو د علمي استعداد نه پوره پوره فائده اوچتوي.

دا ارزاني پښتو ادبي ټولنې د پاره دا ډېره د فخر او ناز خبره ده چې د دې لړکې موږ د ټولو نه اول د ډېر او کوږي پښتونخوا د پښتو ژبې د یو زلمي، زیار کښ، معتمد، مایه ناز او قدرمن ورځپاڼوال ښاغلی حبیب الله رفیع وردګ یو رساله «روښاني لیکنې» کومه چې هغوی په افغانستان کې د بایزید انصاري د یاد په لړکې په یو نړیوال سیمینار کې وړاندې کړې وه، خپره وو.

دې لړکې ارزاني پښتو ادبي ټولنه د حبیب الله رفیع صیب نه د پېرزوینې ډېره ډېره مننه کوي او امید لري چې د پښتو ژبې او ادب نور عالمان او محققین به د رفیع صیب په تقلید کې زموږ سره د حوصله افزائي وکړي.

موږ د پښتو ژبې او ادب د مینانو او لوستونکو نه هم دا توقع لرو چې هغوی به زموږ د دې کار او رسالې ته په درنه سترګه وګوري او مخ په وړاندې د تلو همت به راکړي.

والسلام

پرویز مهجور خوګیاني

صدر

ارزاني پښتو ادبي ټولنه خوګیاني ۲۳ اکتوبر ۱۹۸۶ء

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

روښان پیر (۹۳۱-۹۸۳هق) په خپل دیني، ملي او سیاسي غورځنګ کې د بېرزړور او سرتېري ملګري درلودل چې له دوی څخه ارزاني روښاني تر بایزید راوروسته د دې ډلې دوهم مشر ؤ او د روښاني تصوف په بشپړتابه او روښانتابه کې یې پاخه او ژور ګامونه اچت کړي دي.

ارزاني روښاني د پښتو ادب د موجودو تحریري اسنادو په رڼا کې د دې وياړ هم لري چې د ده دیوان د پښتو لومړنی لاس ته راغلی بشپړ دیوان دی او له ده نه دا سلسله راپیلېږي.

زه د خوښکو درنو ادبي ملګروته مبارکي ورکوم چې د پښتونخوا د دې لوی روحاني، سیاسي او ادبي شخصیت-

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نامه د زراثو ندي کولو له پاره يې د ده په نوم ادبي ټولنه جوړه کړې او په غونډو منډو او نورو ادبي هلو ځلو سربېره د دې ټولنې له خوا ادبي کتابونه او د کلاسيک او نوي ادب مجموعې او تذکرې هم خپرې. زه د وی ته په دې هم مبارکي ورکوم چې د دارزانی خوښکی، په ياد د يوې ښېرن غونډې (سيمينار) تابيا هم لري او په دې سلسله کې کتابونه هم خپروي.

دوولس کاله وړاندې د آزاد افغانستان په مرکز کابل کې د بايزيد روښان او روښانيانو په باره کې يو لوی نړيوال (عالمی) کنفرانس جوړ شوی ؤ، له نېکه مرغه ما هم په دې سيمينار کې علمي غړيتوب درلود او د «روښاني ليکنې» تر عنوان لاندې مې علمي رساله ور ته ليکلې وه، چې په کنفرانس کې واورول شوه، دفاع ترې وشوه او بيا لومړی د «آريانا» په تاريخي مجله کې او ورپسې په هغه کتاب کې چې د «روښان ياد» په نامه ؤ او د ترتيب او اهتمام افتخار يې زما په غاړه ؤ خپره شوه، زمونږ تصميم درلود چې د سيمينار ټولې مقالې بېلې- بېلې په کتابي بڼه هم خپرې کړو، نو ځکه مو په کتاب سربېره دا مقالې د بېلو بېلو جزوو په بڼه هم چاپ کړې، خو د ناوړه حالاتو له امله هماغلته په مطبعه کې پاتې شوې او نشر نه شوې.

تقدير داسې ترېه کړې وه چې زما د دې مقالې خانګړې خپرول د دارزانۍ خوښکي ادبي ټولنې له خوا ترسره شي، هداوو-

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دوی له مانه د ارزانې خوښکې د سمینار له پاره رساله وغوښته او ما هم د دې متل په مصداق چې: «تیار دیاره در وښاني لیکنې رساله ورته وړاندې کړه.

ما دا رساله داسې وخت لیکلې چې د روښانیانو ډېر آثار لا په لاس کې نه وو، نو ځکه مې او س بیانوی نظر پرې وکړ او په دې برخه کې نوي موندل شوي مواد مې پرې ور زیات کړل خو له دې ټولو سره سره بیا هم اعتراف کوم چې زما دا کار لا نیمګړی دی، اما په دې چې په دې لاره کې لومړی قدم دی ناره وړاندې کوم او په همدې ځای کې د روښانیانو سټونکو مخې ته ږدم، د ټېر ورتنو بخښنه غواړم او د ارزانی خوښکې ادبي ټولنې ته یې د «برګ سبز تحفهٔ درویش» په بنا وړاندې کوم، څوېې تاسو درنو لوستونکو او علاقمندانو ته ورسوي.

په مینه

ح - رفیع

پښتو، کوزنتاکال

۱۰/۷/۱۳۶۵ش/۱۹۸۶ع/۱۰/۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

په دې کوچنۍ اثر کې مونږ تاسې ته د روښاني ادبي مکتب-
هغه آثار په لنډ ډول در وپېژنو چې تر اوسه پاتې، پېژندل
شوي او زمونږ لاسونو ته رارسېدلي دي.

داسې ښکاري چې د زمان توندو بادونو د دې ادبي-
ګلزار ډېر تاند ګلونه شوپه‌شو کړي او له بې رحمه
سېلیو سره وړي دي او پاتې هم د ورکې غېږې ته
سپارلي چې د لټون انتظار باسي.

مونږ دا هم غنیمت ګڼو او په لنډ ډول تاسو
درانه لوستونکي ورسره اشنا کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

[۱]

د روښاني ليکنو موخه او هدف

په دې خبره ټول مؤرخين يوه خوله دي چې د روښانيانو د مبارزې موخه او هدف د پښتنو ملي خپلواکي او ملي حاکميت ـ ترلاسه کول او د دې مېړني ملت له غاړې نه د استعمار د ژغ ـ لرې کول وو، خو د دې سياسي ډګر په څنګ کې د وی د ادب او عرفان په ډګر کې هم سرلاري وو او د کار ابتکاري په لاس کې ؤ، د وی سربېره پر دې چې د تصوف تر وېښته نرۍ مسألې څېړلي پېچلو ليکنو کې يې خپله ملي موخه او هدف هم تعقيب کړی دی او پښتانه يې دې ته هڅولي چې يو ملي حکومت او مرکز ولري.

پير روښان داسې وخت په نړۍ کې [illegible] چې په هند کې د پښتنو لوديانو تهولواکي نه منځه تللې وه او د بابر له خوا چې د ډهلي پرتخت ناست ؤ پښتانه له هند نه ايستل کېدل او په دې لړ کې د ده کورنۍ هم له ده سره چې کوچنی ماشوم ؤ ـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

«کامی ګرام» ته راغله (۱).

همداراز کله چې بایزید روښان ولیدل چې ګورګاني حاکمانو
بیوه ورځ پښتنه مېرمن و نیوله او د دې ویښتان یې د ځړندې
له پله سره وتړل، چې ځړنده به ځړېده نو دا به هم ورسره
ځوړلېده (۲)، دې پېښې هم د بایزید پښتني احساسات راوپارول
او د دې ظلم او تېري په مقابل کې یې له قیام نه بله لاره ونه لیده
نو همدا وُ چې لاس په کار شو او د ژوند تر پایه پورې یې په
مېړانه له دښمنو سره مبارزه او مقابله وکړه.

روښانیانو سربېره پر دې چې له دښمنو سره د ټکر جنګونه
وکړل، د دوی په لیکنو کې هم دا هدف تعقیب شوی چې په
پټو روښاني لیکنو کې ځای په ځای دا هدف کله په صراحت
او واضح خوله او کله بیا د رمز او اشارې په ژبه لیدل
کېږي، د دوی دا فکر له دې نه هم ښه څرګندېږي
چې په تیراه کې یې د خپل ملي نهضت له پاره مرکز وټاکه،
مالیه یې واخیسته او د روښان نامو پخپل نامه سکه
هم ووهله (۳).

---

(۱) حالنامه د بېلو-بېلو اخځونو له خولې.

(۲): معارف، ۱۹ ټوک، ۴۳۵ مخ، د پښتو ادبیاتو تاریخ له خولې.

(۳): مخزن، قلمي نسخه، ۱۱۴۲ هـ ق کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

[۲]

د روښاني ليکنو ارځښت او خصوصيت

د روښاني ليکنو ارځښت له دې نه اټکلولای شو چې ددې ليکنو په وسيله په پښتو ادبياتو کې نوې نوې تيږې کېښودل شوې او د ادب هم د بڼې او فورم او هم د موضوع او محتوی له پلوه په نويو لارو روان شو.

د بڼې له پلوه دادي چې د په لاس کې معلوماتو له مخې:

- د خيرالبيان په وسيله لومړی ځل د پښتو د مسجع نثر بنسټ کېښودل شو.

- ارزاني روښاني لومړی ځل په پښتو کې يو بشپړ ديوان سپړ ښود.

- دولت لواڼي روښاني او لومړی ځل په پښتو کې رکني عروض تطبيق کړل (۱).

---

(۱) د تفصيل له پاره وگورئ: د دولت ديوان، سريزه د استاد پوهاند عبدالشکور رشاد ليکنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- روښاني شاعرانو لومړی ځل په پښتو کې الفنامې پیل کړی.
- د وی لومړی ځل په پښتو کې د یو خاص ډول صوفیانه بدلوله پاره یوه خاصه بڼه او سبک وټاکه(۱) او داسې نور...

همدارنګه موضوع او محتوی له پلوه د دوی په آثارو کې په اسلامي تصوف نوې زیاتونې وشوې او دوی تصوف ته د :

- شریعت ،
- طریقت ،
- حقیقت ،
- معرفت ،
- قربت ،
- وصلت ،
- وحدت او
- سکونت .

اته پوړی وټاکلې چې ټول په یو ه خوله په دې لاره روان شول او پخپلو لیکنو کې یې د تصوف دا پوړی ونغښتلې او وڅېړلې .

د دوی ادبي قدرت دومره زیات و چې مخالفینو یې هم له لیاقت او قدرت نه سترګې نشوې پټولای او اخوند درویزه چې د دوی لوی مخالف دی او د ګورګاني سلطنت په لمسه یې په دوی د کفر ټاپې لګولې دی ، هم د دوی په علمیت او ادبي قدرت

---

(۱) : د تفصیل له پاره وګورئ : ادبي ستوري ، د لیکوالو تالیف ، ۱ - ۱۷ مخونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

معرّف دی او پخپلو آثارو کې یې ځای په ځای د دوی د لیاقت یادونه کوي.

اخوند درویزه د بایزید روښان په باب کله چې په کابل کې بندي ؤ وایي:

«اما این ... صفت چون عالم بوده چندان مکر و تلبیس نمود که سایر اعمال شریعت را پیشه گرفته ... »(۱).

په مخزن کې وایي:

«بایزید ډېر په عقل پوره ؤ، د دنیا عقل یې ډېر ؤ، هوښیاري او خیرکي یې ډېره نه دروه ...»(۲).

«دا تاریک یو حکمتي ؤ، کل دفتر د شریعت یې پخپل لاس کړ»(۳).

همداراز د ارزاني په باب وایي:

«... و ارزاني چون شاعر تیزفهم و فصیح زبان بود در انواع ضلالت و بدعت شعر افغاني و فارسي و هندي و عربي بیان کرده ...»(۴).

د روښانیانو ادبي مترو (قدرت) له دې نه هم معلومولای شو چې درویزیان سره له دې چې د دوی کلک مخالفین وو، مجبور وو چې د دوی لاره ونیسي، درویزه مخزن د ده د آثارو په

---

(۱): تذکرة الابرار والاشرار، ادارهٔ اشاعت سرحد، ۱۵۳ مخ.

(۲)، (۳): مخزن قلمي نسخه، په ۱۱۴۲ ه کال کې د عبدالغني کاسي لیک، د لیکوال د کتابتون.

(۴) تذکرة الابرار والاشرار، ۱۴۹ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیروی او رقابت په مسجع نثر ولیکه او حتی اعتراف یې وکړی:

«... و آن ... بزبان افغانی شعر میگفت و سب شرایع(؟) وعلم و علماء میکرد و شعرهای لایعنی به افغانان می نمود پس این فقیر برخلاف او شعر افغانی آغاز کرد ...» (۱)

او هم یې دده د فارسي آثار ولکه صراط التوحید، حالنامې او نور په مقابل کې تذکرة الابرار و الاشرار، ارشاد الطالبین او نور ولیکل او هم دده پیروانو د ارزانی، مخلص، میرزا، دولت او نورو روښاني شاعرانو د الفنامو په شان الفنامې وکښلې.

د روښاني لیکنو اهمیت د ژبې او ویی (لغاتو) له پلوه هم ډېر زیات دی، ځکه ددوی په آثارو کې د پښتو ډېر داسې سوچه او په زړه پورې ویې (لغات) راغلي چې اوس له ژبې نه وتلي او هېره شوي دي، حتی که یوازې د روښاني آثار و له ویو نه قاموس ترتیب شي یو لوی قاموس کېږي.

---

(۱): مخزن (سرینه) قلمی نسخه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

[۳]

د روښاني ليکنو ناياوړتيا او کمياب

له تاريخي سندونو څخه داهم ښکاري چې روښانيان ډېره لويه
ډله وه او د دې ډلې نيات عالمان او پوهان ليکوالان او مؤلفين وو
خو د دوی ليکنې ډېرې لږې لاس ته راسېدلي او حتی په خپله
د روښان د ليکنو په لړکې چې په تاريخي سندونوکې ياد ې شوي،
داسې ليکنې شته چې يوازې نوم يې پاتې دی او نوره يې پته
نښته او هم دا ن ناپې ډېرې ليکنې تراوسه ورکې دي او -
يوازې په نامه يې پېژنو.

د دې علت هم دا دی چې د روښانيانو له دې کبله چې د
روښانيانو د منطق په مقابل کې يې منطقي قوت نه درلود او
هم په روښاني ليکنو کې د دښمنانو له خوا ډېرې لګول شوي
تورونه نه موندل کېدل نو يوازېنۍ چاره يې دا ليده چې
د دوی آثار محوه کړي او له منځه يې يوسي ، په خپله د دښمنانو -

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې باب حکم کړی و :

«... اما غرض از توضیح قصهٔ او (روښان) آنکه رساله‌ها وتصنیفهائیکه ازین ملحد مانده باشد اگر بدست اهل سنت ـ وجماعت در افتد باید که به آتش بسوزند (بسوزانند) وبدان معتقد نشوند ...» (۱)

داځه چې اوس پاتې دي هم، له دې کبله چې روښانیان دد ښمن دې حربې ته متوجه وو او خصوصاً د روښان د لیکنو زیاته ساتنه کوله، لکه «حالنامه» چې د «خیرالبیان» د ساتنې په باب لیکي :

«د میا روښان نوی شیخ عمر په یوه جنګ کې یواز ې ـ دد ې له پاره تال و چې د خیرالبیان نسخه یوځای ځنې پاتې شوې وه، ځکه لښکریې معطل کې او تر هغې له هغه ځایه ونه خوځید، ځو چې کتاب نه و ور ته راسپارلی» (۲). او هم دیوې جګړې په برخه کې د «مقصود المؤمنین» د ساتنې حال داسې لیکي :

«په دې وخت کې دښمن بیا حمله وکړه، جلال الدین د بایزید کشر زوی چې و رسره مقصود المؤمنین و، ځان اباسین ته ـ وغورځاوه ...» (۳).

داو د روښاني لیکنو دنا یاو ته علت او داو د روښاني آثارو دپاتې کېدو اعجاز !

---

(۱): مخزن، قلمی نسخه. (۲) حالنامه، ۲۹۸ پاڼه (پښتو مجله، پښتو اکېډیمی، دوهم کال، څلورمه ګڼه، له اردو انسایکلوپیډیا آف اسلام څخه د ډاکتر محمد شفیع لاهوري دمقالې پښتو ژباړه.
(۳): حالنامه، (روښانیان یا د مغلو تاریکیان، عبدالاکبرخان اکبر).

(c) ketabton.com: The Digital Library

[٤]

د روښانی لیکنو پېژندګلوي

په دې لیکنه د روښاني لیکنو پېژندګلوي
سر ټلو ډول لیکونو لاندې وړاندې کېږي :

(۱) : د بایزید روښان خپلې لیکنې او آثار .

(۲) : روښان ډوله لیکنې .

(۳) : د روښان د پیروانو لیکنې .

(۴) : روښاني ډوله لیکنې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱)

د بایزید روښان خپلې لیکنې او آثار

بایزید روښان څرنګه چې د سیاست د ډګر ګړندی و په ادب او عرفان کې یې هم روښانه رده تېره کړې وه او په خپل ناوړګاره ژوندکې یې ډېرې لیکنې کړي چې ځینې یې پاتې او ځینې یې د زماني سیلیو ورسره وړې دي، نښې نښانې ښيي چې دده لیکنې دې له دې نه هم زیاتې وي چې اوس یې یا متن په لاس کې دی او یا یې نوم نمونو غوږونو ته رارسېدلی دی. په نورو قرینو سربېره اخوند درویزه خوشحال دده د ډېرو رسالو اطلاع ورکړې ده:

«این ملاحد در باب طلب پیر رساله‌ها نوشت...»(۱)

(۱) مخزن، قلمي نسخه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"... ورسایل بسیار درباب الحاد تالیف نموده ...."(۱)

همدا ران د حُینې نوروملحدو نو له سبکو نه هم سبکاري چې ده د بریې لیکنې کړي او د خپل مسلك د تبلیغ له پاره یې هرې خواته استولې دي، ده په ځانګړو توری لیکنې کولای شوې او په پښتو یې شعر وایه، تراوسه یې چې کومې لیکنې معلومې دي، هغه دا دي:

۱- پښتو رسم الخط:

دولت لواڼي دخپل د یوان په یوه بیت کې وایلي دي:

افغاني لفظ مشکل ؤ لوست کوښ نه شه
ورته وشو کننده د یارلس حروفونه

دابیت ښکاروي چې پیر روښان د پښتو غږونو له پاره ځانګړي توري ایښي او تاکلي دي، سره له دې چې په ځانګړي ډول د روښان د لیک دود کومه رساله لاس ته نه ده راغلې خو د خیرالبیان (تفصیل یې وروسته راځي) دوه رکې نسخې په لاس کې دي او سره څرګند ه شوه چې د دې نسخې د سر څورلس حرفونه د لیک د دود په باب دي، چې ښایي همدا به دا رساله وي، خو په دې رساله کې د ټولو غږونو راغلي توري۔

---

(۱) : مخزن، قلمي نسخه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دیان لسونه زیات او د پښتو ځانګړي توري له دیارلسو نه کم دي.

د خیر البیان د نسخې په څلنیو څورلسو یا پنځو کې په مجموعي توګه عام توري چې (ا، ب، پ، ت، ټ، ج، ځ، څ، خ، د، ډ، ډ (ټ دال لاندې ټکی چې د اوسنۍ "ځ" غږ یې ښوده)، ذ، ډ (د دال په منځ کې ټکی چې د اوسنۍ "ن" غږ یې ښوده)، ر، ړ، ز، ژ (چې د اوسنۍ ژې (ژ) غږ یې ورکاوه) پس (سین ته یې دلاندې درې ټکي ورکړي) ش، ښ، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ک، ګ (د کاف سرته یې کرښه ورکړې او بل توری یې هم "ګ" لیکلی چې د توپیر دلیل یې نښته) ل، م ن، ڼ، و، هر، لا، ی " دی را غلي او د پښتو د خاصو غږونو توري یې د "چپ ګړ" په کمون د دولسو توري دي او که هغه مکر را پېژندل شوی ګڼ "چې توپیر یې نه ښکاري پکې وشمېرو، نو بیا د دولت له خوا یا د شوي د دیارلس حرفونه پوره کېدای شي.(۱)

---

(۱): وګورئ: خیرالبیان د عکسي چاپ لومړی ټوکنه، ۱۳۵۳ هـ ش.
د اسې ښ ښي چې د خیرالبیان د وهم "ک"، د او رمړی ژبې د سیو خانګړی غږ (صوت) له پاره وضع شوی چې په دې حساب د دولت دیارلس حرفونه یا دول په ځای دي. (د تفصیل له پاره وګورئ: د نحیرعه د خوشال بابا، د لیکونکی تحقیق، پښتو اکیډیمي، پېښور، ۱۹۸۵ ع.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو د ځانګړو غنو ونو داوول توري په ټولو روښاني
لیکنو کې راغلي او کومې قلمي روښاني نسخې چې لاس ته راغلي
لکه خیرالبیان، دارزاني، دولت، میرزاخان او نورو دیوانونه
او ټولو روښاني نسخه چې د اروابناد دوست محمد برېښ له
کتابتون نه تر لاسه شوې، ټول په همدې لیک دود دي.

۲- صراط التوحید:

صراط التوحید د بایزید روښان بل اثر دی چې په
۹۷۸ هـ ق کال کې په عربي او فارسي لیکلی او د خلیفه دولت په لاس یې
اکبر بادشاه ته لېږلی و، څو دی د خپلو مریدانو په حلقه
کې شامل کړي، اکبر د دې کتاب په لیدو او لېږلو خوښ
شوی و (۱)

د دې کتاب یوه نسخه د پېښور د عجایب کور مهتمم ښاغلي
عبدالشکور د پېښور د بالاماڼي د فضل صمداني له کتابتون څخه
تر لاسه کړې او په ۱۹۵۲ ع کال کې په ۱۱۶ مخونو کې خپره کړې ده.

---

(۱) حالنامه: خیرالبیان، د مولانا قاسم سریزه، ۴۸ مخ. د پښتو ادبیاتو
تاریخ (دوهم ټوک) د استاد حبیبي، ۲۶۴ مخ. ورکه خزانه (دوهم ټوک)
د همیش خلیل، ۱۹ مخ. روښانیان د مغولو تاریخیان، د
عبدالاکبر خان اکبر، ۹۴ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګه چې دکتاب لومړی ټوک اته مخونه نښته، نو څرګنده نه ده چې په دې کتاب کې اکبر پادشاه ته خطاب شوی او که نه؟ او که شوی په څه ډول؟ دا پوښتنه هغه وخت حل کېدی شي چې ددې کتاب کومه بله نسخه تر لاسه شي.

دکتاب په لومړیو پنځه دیرش مخونو کې یې خپلې څو ندپېښې په فارسي لیکلی او په پاتې کتاب کې یې یوه موضوع هم په عربي او هم په فارسي راوړې ده، دځان پېژندګلوۍ نه وروسته پاچایانو ته درې لارښوونې لیکي، وروسته په لومړي باب کې دشریعت، په دوهم باب کې دطریقت، په دریم باب کې د حقیقت، په څلورم باب کې د معرفت او په پنځم باب کې د سکونت خبرې کوي.

استاد حبیبي دصراط التوحید عربي او فارسي دواړه کمزورې ګڼي او وایې چې دی کوښښ کوی چې خپل مقاصد په آیاتو، احادیثو او عربي مقولو ثابت کړي، مګر هغه احادیث چې دی په دې رساله کې رانقلوي اکثر یې د علم او فن له مخې صحیح او ثقه احادیث نه دي او ډېر لږ منقولات یې سم خبرې دي (۱).

---

(۱): دپښتو ادبیاتو تاریخ، دوهم ټوک، ۲۶۴ - ۲۶۵ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- مقصود المؤمنين :

مقصود المؤمنين د بايزيد روښان بل اثر دی چې په عربي ژبه ليکلی او کومه نسخه چې يې د ارواښاد ډاکتر محمد شفيع خوېشکي لاهوري سره وه په هغې کې ترګنبو لاندې فارسي ژباړه هم شته، بله نسخه يې د حيدرآباد دکن په آصفيه کتابتونو کې خوندي ده، او بله نيمګړې نسخه يې په غزني کې - تر لاسه شوه چې ځای پر ځای ترګنبو لاندې په فارسي ترجمې برسېره پښتو ترجمه هم لري. د دې اثر انتقادي متن ډاکتر مير ولي مسعود له مفصلې عربي مقدمې او تشريحاتو سره له اسلام آباد څخه خپور کړی دی. دا اثر بايزيد روښان د روښاني ږدې او مسلک په برخه کې د خپل مشر زوی شيخ عمر، په غوښتنه ليکلی چې ځای په ځای يې د «ولدی العزيز» په نوم خطاب ورته کړی دی. دا نسخه په ۱۲۲۴ هق کال د وهمې خور په څوړلسمه نېټه خطاطي شوې او د آصفيه د کتابتون نسخه له دې نسخې نه دوه کاله وروسته کښل شوې ده (۱)

دا کتاب په ټول يوويشت[۲۱] بابونه لري چې سرليکونه يې :

(۱) وعظ او نصيحت (۲) عقل، (۳) ايمان (۴) خوف (۵) رجا —

---

(۱) پښتو (د پښتو اکيډيمۍ مجله) دوهم کال، څلورمه ګڼه، د مرحوم ډاکتر شفيع لاهوري مقاله د قاسمي ژباړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۶) نفس ، (۷) شیطان ، (۸) قلب ، (۹) روح ، (۱۰) دنیا، (۱۱) آخرت (۱۲) توکل، (۱۳) قناعت او توبه، (۱۴) نه تر (۲۱) باب پورې اته مقامات دی (۱)

د دې کتاب د لاهور خطي نسخه (۹۵) پاڼې لری ، لیک یې نستعلیق دی ، عربی متن یې په توره سیاهي او فارسي ژباړه یې په سره رنګ لیکل شوې ده . (۲)

٤ - فخر الطالبین :

فخر الطالبین د بایزید روښان یو بل اثر دی چې د وخت پاچایانو او حاکمانو ته یې د خپل تبلیغ او تلقین د نورو لیکنو او رسالو په لړ کې د خپل خلیفه، یوسف په لاس د هغې وخت د بدخشان حاکم میرزا سلیمان ته استولې دی.

د دې اثر یادونه په « حالنامه » کې شوې خو نسخې یې په لاس کې نشته او نه څرګنده ده ، چې دا کتاب په کومه ژبه و (۳) .

---

(۱) خیر البیان، سریزه ، ۴۹ مخ . د پښتو ادبیاتو تاریخ ، ۳۰۱ مخ .

(۲) د پښتو ادبیاتو تاریخ ، دوهم ټوک ، ۳۰۰ مخ .

(۳) ، پښتو مجله، د ډاکتر شفیع مقاله ، د خیر البیان سریزه ، ۴۹ مخ ، د پښتو ادبیاتو تاریخ ، ۳۰۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ - خیر البیان :

د بایزید روښان د ډېرمهم او ډېر مشهور کتاب خیرالبیان دی او همدا کتاب ؤ چې داخوند درویزه په سترګو کې اغزی ؤ، او پرې لیکلي یې وو :

«... چون مردم را بخود معتقد میساخت آنزمان ایشان را خلوت میفرموده و ذکر میداده ....» (۱)

او بیا بل ځای لیکي :

« واین ملحد کتابی را تصنیف کرده و خیر البیان نامیدش....» (۲)

او چې په دې یې هم خوا نه سړېږي نو بیا لیکي :

« وایضًا این ... کتابی را تصنیف کرده، بعضی کلمات او را بزبان عربی بلا ادراك ترکیب و ترتیب جمع آورده و بعضی را بزبان فارسی و بعضی را بزبان افغانی و بعضی را بزبان هندی اما هرکدام ازین کلمات ناموزون و ناموافق افتاده ....» (۳).

په دې یې هم د زړه تاو نه کمېږي او پسې لیکي:

..... و آنرا خیر البیان نام برده وچون مملو از ... و مشحون از افترا و فساد بوده، فقیر آنرا شر البیان نامید.

---

(۱) (۲) : مخزن ، قلمي نسخه

(۳) : تذکره الابرار والاشرار ، ۱۴۸ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

واگر ... البیان نا مند هم مناسب است (۱).

د خیرالبیان نسخې ورکې وې، یوه نسخه یې چې دیو ځل پیدا کېدو نه وروسته بېرته ورکه شوې وه د لوېدیځ المان د ټیوبنګن په یوه کتابتون کې وموندل شوه او اوس هلته ساتل کېږي، خیرالبیان د دې نسخې دعکس له مخې په ۱۹۶۷ ع د پښتو پښتو اکېډمۍ استناخ اوخپور کړ او عکسي نسخه یې د بایزید روښان د مړینې د څلورسومې کلیزې د نړیوال سمینار په وياړ ژموږ لاسونو ته راورسېدله، او درېیم ځل مکمل چاپ یې د کاتب الحروف په سریزه په ۱۹۸۵ ع کال کې ښاغلی قاسم بنوي د پښتو ادبي مرکز سرای نورنګ له اړخه ترسره کړی دی.

د دې کتاب زیات اهمیت په دې کې دی چې دا د پښتو لومړنی بشپړ نثري کتاب دی چې موږ ته را رسېدلی او د ژبې او ادب له پلوه ځورا ارښت لري.

دا اثر په مسجع نثر لیکل شوی، چې دا نثر د عربي او بیا د فارسي له لارې پښتو ته هم راغلی، او په پښتو کې یې لومړنی موسس بایزید روښان دی او په دې ډول نثر لیکل شوی لومړنی کتاب همدا خیرالبیان دی، د دې ډول نثر اغېز دومره زیات وه چې حتی د روښانیانو مخالفینو هم ځان مجبوره کاوه چې په دې ډول نثر لیکنې وکړي او خصوصاً د اخوند درویزه -

---

(۱) خیرالبیان، د پښتو پښتو اکیډیمۍ، ۱۳۰ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخزن دخیر البیان تر ساسم اغیزلاندي لیکل شوی دی.

په خیله بایزید د دغه سبک د خوښولو سبب یو ځای داسی غبر بولي چي ورته وویل شوه:

«او بایزیده! وکښه خیرالبیان - په هسې الحان، چې یې به لوست سورة الرحمان»(۱). او په همدې توګه یې دکتاب تر پایه پوری د سورة الرحمان «آن، آم» سجعه ساتلی ده او د «هادی ویلي دي رحمت د خدای په ده» د «اکلام» عبارت یې د «فبای الاء ربکما تکذبن» په اندول په خپل کتاب کې ځای په ځای راوړی دی.

دخیرالبیان ټول مطالب دیني او مذهبي دي او په ایتونو او حدیثونو متکي، او په دې اثر کې تصوف هم له رو ښاني نظره چې اته مقامات لري، څېړل شوي دی.

دکتاب ټول مطالب تر یوسل او دیارلسو (۱۱۳) لویو او وړو سرلیکونو لاندې راغلي دي. دکتاب د قلمي نسخې ټول پاڼې (۱۶۷) دي چې (۳۳۴) مخه کېږي، لیک یې خاص ډول نستعلیق دی، په هر مخ کې یې یوولس کرښې راغلي او د هر مخ د لیکنې سور (۷½) او اوږد (۱۳½) سانتي متره دي (۲).

---

(۱) خیرالبیان،

(۲) د دې کتاب د بشپړې پېژندګلوۍ له پاره وګوری: داستاد حبیبي د پښتو ادبیاتو تاریخ، دخیرالبیان د پښتو چاپ سریزه، او دکابل عکسی چاپ متن او سریزې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د « دبستان مذاهب» مؤلف او اخوند درويزه دخيرالبيان په باب ليکلي چې داکتاب بايزيد په څلورو ژبو: پښتو، فارسي، عربي او هندي ليکلی خو په ياده شوې نسخه کې يې يوازې څو مخونه څلورو ژبو او نور کتاب هغه شکل نه درلود لکه ياد شوی چې دی، خوله نيکه مرغه په ۱۳۶۲ ش ن ۱۹۸۳ ع کال د پښتو خوان محقق سنا غلی زلمی هېوادمل هندوستان ته ولاړ او هلته يې د هند د سالارجنګ په موزيم کې د - خيرالبيان يوه بشپړه نسخه وموندله چې سرتر پايه په څلورو عربي، فارسي، پښتو او هندي ژبو ليکل شوې او د جملو پلوه هم د لومړۍ نسخې د رې چنده ده.

دا نسخه (۴۴۸) پاڼې لري چې هرمخ يې (۱۷) کرښې دي او ميرزا احمد روښاني په ۱۰۷۹ هق کال خطاطي کړې ده. د دې نسخې په خپر بدلو سره به چې، د ښاغلي زلمي هېوادمل تر کار لاندې ده، دخيرالبيان په باب نوې خبرې او انکشافات وشي (۲).

۶- حالنامه:

حالنامه هم د بايزيد روښان مشهورکتاب دی، چې بيا وروسته د ده د يوه مريد علي محمد مخلص په وسيله بشپړه شوې ده.

---

(۱) د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې، زلمي هېوادمل ۹۰-۱۰۰ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې کتاب په اوله برخه کې د بایزید د ژوند تفصیلي حالات راغلي او په نورو برخو کې يې د ده د اولادې او مریدانو حالات لیکل شوي دي.

د دې کتاب یوه نسخه د علیګړه په ختیځ کتابتون کې په (۳۷۰/۹۲۰) نومره خوندي ده، او (۵۲۶) مخونه لري، له دې نسخې نه د پنجاب یونیورسټي د کتابتون له پاره هم یوه نسخه نقل شوې ده (۱). او د پښتو اکیډمۍ پېښور په کتابتون کې يې هم یو نقل شته (۲).

په دې اثر کې لویه نیمګړتیا دا ده چې د پېښو کلونه نه پر کمه پکې ښودل شوي بلکه د نشت په شمېر دي، پېښې هم پر له پسې نه دي، د حالاتو په منځ کې منظوم کلام شروع شي، یوه خبره پرېږدي بلې ته ورځي (۳). همدا راز په دې اثر کې دا هم یو لوی کمی دی چې د هغو جنګونو تفصیلات نه لري چې ده د خپل ژوند په وروستیو دوه نیمو کلونو کې له مغلیانو سره کړي وو (۴).

---

(۱) د پښتو ادبیاتو تاریخ، ۲۹۸ مخ، پښتو مجله، ۲ کال، ۴ ګڼه، د محمد شفیع د مقالې پښتو ژباړه، روښانیان د مغلو تاریکیان (۱) مخ، ورکه خزانه، د هم توک، ۲۰ مخ، د خیرالبیان سریزه، ۴۶ - ۴۲ مخونه.

(۲) د پښتو اکیډمۍ د مخطوطاتو فهرست (قلمي) د کاتب الحروف ترتیب او تالیف.

(۳) روښانیان، ۹۵ مخ. پښتو مجله، ۲ کال، ۴ ګڼه، د ډکتور محمد شفیع مقاله.

(۴) پښتو مجله، ۲ کال، ۴ ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- د روښانیانو نورو کتابونو تالیف:

دکابل دخطي نسخو په کتابتون کې استاد حبیبي یو مجموعه موندلې چې په دې مجموعه کې یوه رساله یقیناً د بایزید روښان تالیف ده او دا ده یوه مرید چې همدان نومیږي په (۱۰۴۳هق) کال کښلې ده.

دا رساله د رسالهٔ غوثیه له نیمګړې نسخې نه وروسته په نیمګړي ډول شروع شوې او یو ځای په واضح ټکو پکې لیکل شوي دي:

«قال بایزید مسکین: مع الساکن ذکرالله فضیلة و ذکرالله فریضة لایذکر للانسان شیئ بغیر معرفت الاسمه وچون ترا از خدای پرسند، چه جواب میدهی وچه جواب میگوئی؟ آن روز دروغ گفتن بکار نیاید و به دروغ نگذری و نجاة نیابی که خدای تعالی به دروغ گویان لعنت گفته است کما قال فنجعل لعنة الله علی الکاذبین...».

دا ښه هم لکه د روښان د حیثنو نورو آثارو غوندې په عربي او فارسي دی او د لیکوالی بڼه یې هم د ده نورو آثارو ته ورته ده او چې په صراحت سره د بایزید مسکین نوم اخلی دا هم د خیر البیان، صراط التوحید او مقصود المؤمنین سره سم دی او بل دلیل دا دی چې دا رساله داسې ختمیږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

«قال بایزید مسکین ابن عبدالله: راحت روح کان وصف الله وعذابه صفة البشریة، فکل راحة یهلك عن الانسان بخیر وصف الرحمن.

این رساله مختصر کردم تمام عاملانش امن یابد جاویدان تمت تمام شد، کار من نظام شد، امیدوار است بالطف باری، همدان ابن شیخ نعمت (۱) مرید میان روښان انصاری تحریر فی تاریخ ۱۰۴۳ ق (۲)، (۳)

دا دی صراحت او نور دلیلونو له مخې استاد دا اثر د بایزید روښان یو بل ورک اثر گڼي چې د دوی په لاس را پیدا شوی او د بایزید روښان د آثارو علاقمندانو ورسره اشنا کیږي، خو نوم یې تر اوسه نه دی ښکاره چې دا ددوه کومه رساله ده؟

۸ - مکتوبات:

ډاکټر جهانگیر په اورینټل کالج مگزین کې په خپله مقاله کې د روښان له لیکنو څخه د ده «مکتوبات» هم یاد کړي دي خو ځرگنده نه ده چې دا دده د نورو لیکونو مجموعه ده.

---

(۱) اصل: نیعمت. (۲) اصل: (۱۴۳) خو دهمدان په څه مهر کې چې په همدې مجموعه لکول شوی د اسنه ۱۰۴۳ ده او دا مجموعه دهمدي سره په لاس تر خیرالبیان انلس کاله پخوا لیکله شوې ده.

(۳) حبیبي، استاد عبدالحی، د خیرالبیان دعکسي نسخې سریزه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او که مطلب یې حالنامه وي (۱) .

د تاریخونو له دې لیکو څخه چې . بایزید روښان د شاوخوا حکمرانانو د دربارونو او د علماؤ مدرسو ته د خپل مسلک په باب د استاځیو په لاس لیکونه استولي دا خبره تائیدېږي چې دده مکتوبونه دې هم راټول شوي وي او خصوصاً دا چې ده د کابل حاکم ته د روښانیانو د وژلو له کبله یو لیکلی پروتست استولی دی (۲) دا خبره لا سنه ټینګوي .

۹- واجید دی شلوک :

د خیرالبیان مصحح او محشی ښاغلی قاسمي لیکي چې :

« واجید دی شلوک » د پنجابي یو منظوم کتاب دی چې «اونکارنا تهه»، ترتیب کړی ، د ځینې خلکو دا خیال دی چې د دې لیکو نکی هم دغه بایزید دی (۳) .

ډاکتر محمد شفیع بیا وایې چې په تذکرة الابرار کې لیکل شوي دي چې د بایزید د جوګیانو سره هم خبرې اترې وې ، خو په حالنامه

(۱) قاسمي ، عبدالقدوس ، د خیرالبیان سریزه ، ۴۰ مخ .

(۲) په پښتو مجله کې د ډاکتر محمد شفیع مقاله ،

(۳) د خیرالبیان سریزه ، ۵۰ مخ -

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې په دې باب کوم واضح شهادت نشته ، خوکه بایزید هم هغه واجید وي چې شلوک یې نظم کړی (لکه د جالندر د - انصاریانو خیال دی) نو دا معلومېږي چې بایزید د عوامي هندو روایاتو کافي علم لرلو او د حالنامې د مرتب ځینې اشعار به یقیناً د هغه اش په بناء لیکلی شوي وي چې د شلوک اغېزه پرې شوې وه (۱).

د بایزید روښان د لیکنو په لړ کې د ااش د « وجید اری شلوک » په نامه ، د پښتو ژبې د زده کړې لارې « نومې کتاب هم یاد کړی دی (۲).

استاد حبیبي له دې کبله چې د دې اش او د مکتوباتو پته نشته دا دواړه لیکنې د بایزید روښان په آثارو کې نه شمېري (۳).

۱۰- د روښان شعرونه :

تر اوسه د بایزید پښتو شعرونه په لاس کې نه وو . خو د ځینو لیکنو له مخې دا اټکل کېده چې د ده دې پښتو شعرونه هم ویلي وي .

لومړی به په کابل کې د روښان د بندي کېدلو په باب د -

(۱) پښتو مجله ، د ډاکټر شفیع مقاله .

(۲) قاضي فضل غفران او ګل افضل خان ، د پښتو ژبې د زده کړې لارې ، پښتو اکېډیمي ، د پېښور یونیورسټي ، ۱۹۷۱ع ، ۱۲۲ مخ .

(۳) استاد حبیبي ، د عکسي خیرالبیان سریزه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ادبیاتو د تاریخ دا روایت چې د معارف له خوا یې لیکلی ولولو :

« میرزا محمد حکیم پیر روښان په سیاه چاه کې قیدی کړی و، مګر پس له څو وخته چې یې وګړل دی هلته ژوندی او د پیر اشعار یې په دغه تور زندان کې ویلي وو . . . »(۱)

اخوند درویزه سربېره پر دې چې د مخزن په پای کې د بایزید روښان د څلور ژبي خیرالبیان یا د ونه کوي د مخزن په سریزه کې د ده د پښتو اشعارو په باب لیکي :

« و آن . . . بزبان افغانی شعر میگفت . . . و شعرهای لایعنی به افغانان میخواند . . . »(۲)

دا روایتونه ښیي چې بایزید روښان بشپړ شعرونه هم ویلي دي، خو ځینې کسان د ده خیرالبیان شعر ګڼي، نو ځکه له دې خبرو نه مراد خیرالبیان بولي، لیکن د حالنامې دا صراحت چې : « (بایزید) اول سړی و چې پښتو قصیدې، غزلې، رباعیات، قطعې، او مثنوي یې جوړې کړې، چې د ده نه اول ځینې کسانو یو-یو یا دوه-دوه نظمونه ویلي وو او بس » (۳) په دې باب چې بایزید روښان بشپړ شعرونه

---

(۱): د پښتو ادبیاتو تاریخ، د وهم ټوک، ۲۷۲ مخ .

(۲): مخزن، قلمي نسخه .

(۳) حالنامه : روښانیان د مغلو تاریکیان، ۱۳۵ مخ . پښتو مجله، ډاکټر شفیع مقاله .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويلي او د شعرونو ديوان يې درلود ، د هيڅ ډول شک ځای نه پرې پرېږدی .

همدارنګه د روښانيانو په کتاب کې د بايزيد يو فارسي شعر هم قيد شوی دی چې سکاری دا شعر هم له حالنامې نه اخيستل شوی وي (۱) که څه هم شعر يې کمزوری دی خو ښکاره کوي چې بايزيد روښان دري شعرونه هم ويلي وو . خو اوس د "فرحت المجتبیٰ" له ترلاسه کېدلو نه ښکاره شو چې بايزيد شعرونه ويلي او لکه حالنامه چې وايي قصيدې يې انشاء کړي دي (۲) .

۱۱- سرودونه :

د حالنامې د ښکنې له مخې بايزيد روښان د پښتو موسيقۍ په برخه کې هم لوی خدمت کړی دی او هغه دا چې په پښتو موسيقۍ کې يې د سلوک او نورو سرودونو جوړول او حالنامې د ده له خوا د شپږ جوړ کړی سرودونه يادکړي : ناسري - (د هناسري) پنځه پردې ، خلور پردې ، د جنګ آهنګ ، د شهادت مقام . په بايزيد باندې سرود له وروکوالي اغېزه کوله او چې سرود به ويل کېده نو دی به په وجد کې راغی (۳)

(۱) د روښانيانو د مخلو تاريکيان ، ۸۶ مخ .

(۲) فرحت المجتبیٰ ورو سته درېيشند ل کېږي .

(۳) روښانيان د مخلو تاريکيان ، ۱۳۵ مخ . پښتو مجله ، د ډاکټر شفيع مقاله .

د «روښانیان» مؤلف د دوهم امیر حسن ولقب ورکړی دی (۱)
په هغه دي توسن مومن هم د ده سره دونه دیوه ارځښتاك
اثر په توګه یاد ولای او قید ولای شو.

۱۲- فرحت المجتبی:

دا د باین ید روښان یو منظوم اثر دی چې د ښاغلي زلمي
هیوادمل په زیار او هاند د علم نړۍ ته ور وپیژندل شو.
ارواښاد دوست محمد بهیخ په کندهار کې د روښانیانو د
مکتب یوه نیمګړې نسخه درلوده چې په ۱۳۵۳ ش (۱۹۷۴ ع)
کال پښتو ټولنې ته یې را ، نیوه او د روښاني رسالې په نامه
یې خپره کړه، بیا په ننګرهار کې ښاغلي زلمي هیوادمل
د دې کتاب ته د دې نسخې بشپړه نسخه پیدا کړه چې هلته
لیکل شوي وه: «دا تصنیف د میا روښان دی»، خو کله چې
دی هند ته لاړ، هلته یې د ډیلي په ملي موزیم کې د همدې
کتاب یوه بشپړه نسخه وموندله چې نوم یې «فرحت المجتبی»
دی او په دې اساس ثابته شوه چې دا اثر هم میا روښان
تالیف کړی دی. اثر سرتر پایه د قصیدې په بڼه، دلنډ یو
په سجع: «د ... ینه» ویل شوی او روښاني تصوف یې روښانه کړی دی (۲).

(۱) روښانیان، ۱۳۶ مخ.

(۲) خیر البیان، د حبیب الله رفیع سریزه، د قاسم بنوي چاپ، ۳۰ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۹) خوړیان[؟]:

استاد حبیبي لیکي چې راورټي دخپل پښتوګرامر په سریزه کې خیرالبیان د «خوړیان» په نامه یاد کړی دی(۱) خو سرالف کیرو د دې پټهانز په اردو ترجمه کې په واضح ټکو لیکل شوی چې د بایزید دوه مشهور آثار خیرالبیان او خوړپان دي (۲) اما په دې برخه کې یې کوم سند نه دی وړاندې کړی.

کله چې په دې باب له استاد حبیبي سره وغږېدم هغوی وویل چې په دې نامه که د بایزید کوم اثر وي، نو ښایي چې دا «خوړپان» د «خوړې پاڼې»، او ښتي شکل وی،

زما اټکل دادی که پیر روښان د «خوږې پاڼې» لري نو دا به هماغه «مکتوبات» وي چې وړاندې یاد شو، نو ځکه ما «خوړپان» ته د بایزید د آثارو په شمېره ورنه کړه او د سوالیې په نښه مې قیدکړ.

---

(۱): حبیبي، پوهاند عبدالحی، د پښتو ادبیاتو تاریخ، ۲۰۱ مخ

(۲): سراولف کیرو، پټهان، د سید محبوب علی اردو ترجمه، پښتو اکیډمي، ۱۹۶۷ع کال، ۲۸۱ - ۲۸۲ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲)

روښانن دوله لیکنې

تر دې ځایه مو د بایزید روښان هغه لیکنې او آثار یادکړل چې پخپله زموږ په لاس کې وو او یا د تاریخي سندونو له مخې د ده ګڼل شوي دي، اوس به نو هغه لیکنې یادې کړو چې په تړلاسه شویو نسخو کې د لیکوال نوم نشته خو د اټکل له مخې یې د ده بللای شو:

۱۳/۱ - رساله غوثیه:

د استاد حبیبي له خوا د بایزید روښان د یوه نوموړکي اثر د راپیدا کېدلو په برخه کې مو ویلي وو چې له دې اثر سره ځینې نورې رسالې هم په یوه پښتنې کې ګنډلې شوې دي چې په هغو کې یوه هم رساله غوثیه ده، د دې رساله د پای پاڼې نه لري نو ځکه یې مولف نه دی ښودل شوی، خو استاد حبیبي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتکل کوي چې د دې رسالې د لیکوالۀ د ډول او مطالبو ادا د پیر روښان آثارو ته ورته ده، که موږ د دغې رسالې شباهت د روښان له نورو آثارو سره په مضامینو او ناوړې عربي انشا او مات کوډو دري منظوماتو کې وګورو نو ضرور د افکر پیدا کېږي چې دغه رساله غوښیه به هم د بایزید تالیف وي (۱).

(۱) استاد حبیبي، د عکسي خیر البیان سریزه، ۳۳ - ۳۴ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

د روښان د پيروانو ليکنې

بايزيد روښان ډېر پياوړي او ايماندار ملګري درلود چې ټول د سياست په ډګر کې سربېره د ادب او عرفان په ډګر کې هم ځکه ندي وو او اکثرو يې لکه د ده غونډې پر دوو، درېو او ان څلورو ژبو ليکنې کولای شوې، چې دلته يې د ليکوالو ملګرو په ليکنو غږېږو:

(۱): «ارزاني»

د بايزيد له ټکره ملګرو نه يو هم ارزاني دی چې لکه ده غوندې يې په څلورو ژبو کښنې کولای شوې او شعرونه يې ويل، سربېره پر هغو آثارو چې ده ليکلي، ځينې کسان-

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي چې دخيرالبيان په ليکلو کې هم لاس لري (۱) او ميارو ښانو د پښتو ليک دود رساله دده په سپارښتنه ليکلې ده (۲)
خو په خيرالبيان کې داسې برخې نه ليدلې کيږي چې هغه دې له بايزيد نه پرته بل چا ليکلې وي او خصوصاً داچې خيرالبيان
بايزيد روښان په يوازې ځان ليکلی له هغه وصيت نه هم ښکاري چې حالنامې قيد کړی او دده خپلو ملکروته دمړينې
په وخت ويلي و وچې ما هرڅه په خيرالبيان کې ليکلي او زما لارښوونې د خيرالبيان په وسيله ښپړې شوې دي (۳) او
هم د رسم الخط د رسالې په باب داخبره سمه نه ده ځکه بايزيد پخپله ددې تورو تاکل خدايي الهام بولي (۴).
دارزانی لياقت او علمي قوت دومره زيات و چې حتی مخالفينو هم سترګې نه شوې پټې پرې پټولای چې ان اخوند درويزه هم دده فصاحت او تيز فهمي منلي ده (۵).
ارزانی په تمام سربند، زمند، خوښګی او دقصور او سپډونکی و، د پلار نوم يې برهان و (۶) او دوه نور

---

(۱): تذکرة الابرار، ۱۴۹ مخ. د روښانيان ۹۳ مخ او نور.

(۲): ورکه خزانه، دوهم ټوک، ۲۰ مخ او داسې نور.

(۳): پښتو (مجله) ۲ کال، ٤ ګڼه د ډاکټر محمد شفيع مقاله.

(٤): وګورئ د خيرالبيان د سرخورلس مخونه. (۵) تذکرة الابرار والاشرار، ۱۴۹ مخ.

(٦): دا مطلب دده پخپل ديوان کې راغلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادیبان ملا علی او ملا عمر چې د وی هم د پیر روښان پیروان وو، د ده وروڼه وو (۱). عبدالحلیم اثر بې له دې چې سند وښیي د ده نوم محمد عزیز ارزاني لیکلی (۲)؛ د ارزاني ژوند د ده د خپلې وینا له مخې تر یو زر اولسم (۱۰۱۰) لیږدیز (هـ ق) کال پورې یقیني دی:

داغزل په تاریخ ښکلی په حساب د دوست "دغوږي"

"غین"، "زر"، "دال" "یې" خلوږي په شپږ یا د حساب د "ووه" دي (۲)

د ده هم لکه د پیر روښان غونډې د ډېر آثار لیکلي چې تر اوسه یې دا لیکنې تر لاسه شوي او یا په آثارو کې یاد شوي دي:

۱/۱۴ - د ارزاني پښتو دیوان:

ارزاني په پښتو کې یو لوی دیوان کښلی دی چې تر ټولو بشپړه نسخه یې استاد حبیبي لیدلې ده، د استاد حبیبي د یادښت

(۱) د پښتو ادبیاتو تاریخ، ۲۸۲ مخ.

(۲) روحاني رابطه او روحاني تړون، ۵۳۵ - ۵۳۷ مخونه. ښاغلي د اشتباه ښاغلي اثر ته د ارزاني له دې شعر نه ورپېښه شوې: دی په خویشکو کې عزیز دوالد نوم یې برهان دی

خو د لته له عزیز نه په هیڅ ډول دا مقصد نه راوځي، چې دا دې د ده نوم وي، بلکه د شعر نه د وی معناوې اخیستل شو، یا دا چې د دوی کورنۍ په خویشکو کې عزیزي یا عزیزخیل دي او یا یې مطلب دا دی چې د دوی کورنۍ په خویشکو کې یوه درنه او معززه کورنۍ ده.

(۳): د ارزاني دیوان، ۸۸ مخ، د بېنوا د کتابتون لاسکښلې نسخه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مخې د دې نسخې او یا پاڼې غزلې د رڼو دې چې (۱۴۰) مخه کېدلې، (۱۴۰) پاڼې بې اخلوېښتې وې چې د دوه سوه اتیا مخه کېدلې، په هر مخ کې یې پېنځلس کرښې وې، چې په دې شمېر یې تقریباً بیتونه شپږ زره کېږي. استاد حبیبي دا نسخه د پښتو په بالا ماني کې د سید فضل صمدانی په کتابتون کې لیدلې وه (۱). د ده د دیوان یوه بله نسخه د برټش موزیم د پښتو په قلمي نسخو کې په (۴۴۹۶) نومره خوندي ده (۲). ښاغلی رښتین دا نسخه د ارزانی په خپل قلم کښلې (۳) خو د برټش موزیم په فهرست کې دا تکې نشته، د دې دیوان د یوې نسخې نقل د بېنوا په کتابتون کې هم شته (۴)، د دې دیوان یوه نسخه د پېښور د موزیم په کتابخانه کې هم وه (۵)، د پېښور د پښتو اکېډمۍ په کتابتون او د محمد نواز خټک سره یې هم د دیوان نسخې شته (۶) او هم د ارزاني د بریش غزلې ښاغلی همېش خلیل د ورکې خزانې په لومړي ټوک کې خپرې کړې دي (۷).

---

(۱) د استاد حبیبي قلمي یادداښت. (۲) د برټش موزیم د پښتو نسخو کټلاګ، ۵۹مخ، ۱۹۶۵ کال ع (۳) وګورئ: هېواد، ۱۹ کال، ۱۱۶ ګڼه، ۱۳۴۶ کال د زمری ۲۴، د ښاغلی رښتین پښتو د خطي نسخو فهرست

(٤) په دې لیکنه کې له هغې نسخې نه استفاده شوې ده. (۵) پښتو مجله لومړی کال، ٤ ګڼه د مولانا عبدالقدوس قاسمي مقاله، د بایزید روښان مذهبي افکار. (۶) ورکه خزانه، لومړی ټوک ۲۹۱-۲۹۲ مخونه. محمد نواز خټک د ارزاني د دیوان قلمي نسخه تر خپلې مړینې یوه اوونۍ وړاندې د پېښور پښتو اکېډمۍ ته له خپلو شمېر نورو آثارو سره وبخښله.

(۷) : ورکه خزانه، ۱۸۲ - ۲۰۸ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارزاني د دیوان ټول شعرونه د تصوف او سلوک په باب دي او د وحدت الوجود درانه بحثونه یې په خوږه ژبه پکې رانغښتي او د کامل پیر د موندنې سپارښتنه یې پکې کړې ده.

دی پخپله هم د خپل دیوان په باب وايي :

د فقیر پښتو دیوان دی　　دا دیوان حقاني خوان دی (۱)

بیا په حمدي بولله کې وايي :

دی ریخته په څلور ژبو　　دې بیان په څو الوان دی (۲)

او ورپسې د خپل دیوان محتویات پخپله پخپل شعر کې یادوي سره له دې چې ښاغلي همیش خلیل په ورکه خزانه (۳) او استاد حبیبي د پښتو ادبیاتو په تاریخ (۴) کې د ارزاني دا شعر د بایزید روښان او خیرالبیان په باب ګڼلی او وايي چې ارزاني خیرالبیان ته دیوان ویلی دی، خو د ده دیوان له ژورې کتنې څخه ډېره ښه څرګندېږي چې فقیر ده ځان ته ویلی نه بایزید روښان ته او پر دې سربېره ټولو روښاني شاعرانو له ځان سره د فقیر کلمه راوړې او بایزید روښان ته «مسکین» وايي نه «فقیر».

د فقیر دیوان پښتو دی　　د سعدي دی له شیرازه

---

(۱): د ارزاني د دیوان، قلمي نسخه، ۶۵ مخ.

(۲): 〃 〃 〃 〃 ۶۹ مخ.

(۳): وګورئ: ورکه خزانه، لومړی ټوک، ۲۹۰ - ۳۹۱ مخونه.

(۴): وګورئ: د پښتو ادبیاتو تاریخ، دوهم ټوک، ۳۰۲ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی خپله وینا منطق الطیر صم بولي او د لوی کلام (قرآن)
پښتو تفسیر یې هم بللې دہ :

دغه شعر دی لوستلی ... پر خپل من منطق الطیر (۱)

* * *

دی د لوی کلام کلام دی ... په پښتو کښلی تفسیر دی (۲)

۱۵/۲ - دارزانی پښتو مجموعه :

دارزانی پښتو دیوان د په لاس کې نسخې له مخې په ۱۰۶ مخ
کې ختمېږي او په یوه رباعي کې وایي :

دا دیوان دلته تمام دی ... کل د دین په اهتمام دی
چې د دین پښتو کلام دی ... دی بیان له حق اسلام دی

بیا له «بسم الله الرحمن الرحیم» نه وروسته یوه بله مجموعه
پیلېږي چې تر بېلو بېلو سرلیکو نو لاندې یې په پرله پسې
څلورېزو مطالب نظم کړي دي. تر اوسه په پښتو کې لومړی
شاعر دی چې په څلوریزو کې یې سره موښتي او اوږده مطالب
راوړي دي. د دې مجموعې سرلیکونه : «حمد، نعت، ادب، مېوه-
داره ونه (خیر رسول) د حسین منصور وصف، دژوند او-

---

(۱) : د ارزانی دیوان (قلمي نسخه) ۸۷ مخ

(۲) // // // // // //

(c) ketabton.com: The Digital Library

او مړه کېدلو بیان، نصیحت، اخلاص بیان، طمع، دپنځ بناء ـ مسلمانی بیان، دشریعت بیان او له دې وروسته یې د روښانی تصوف اته پوړې څېړلې، د الله تعالی پاك نوم یادول، د فلك دګردش بیان، دمرګ بیان» او نور دی. دا مجموعه د دیوان له ۱۰۶ مخ نه وروسته چې د دیوان ختم شوی شروع کېږی او بیاتر ۳۱۸ مخ پورې رسېدلې، خو بیا هم تر سره شوې نه ده او نوره نسخه نیمګړې ده، له دې نه ښکارې چې داراني دا مجموعه چې د روښاني لارې مهم مطالب یې پکې وېلي، د ده د دیوان نه زیاته او لویه وه.

۳/۱۶ ـ دحضرت رسول خوب:

دحضرت رسول خوب داراني بلهلیکنه ده چې دیوې بې نومه قلمي مجموعې په او ومه برخه کې په ځانګړې توګه خوندي شوې ده[1].

په دې نسخه کې په ۲۳ بېلو بېلو برخو کې د پښتو دېځوانیو وینا وال وینا وې راغلې دي او د کلتور او اطلاعاتو وزارت په خطي کتابتون کې ساتله کېږي[2].

---

(۱) وګورئ: د پښتو ځواکه تذکرې، حبیب الله رفیع، د تاریخ او ادب ټولنې خپرونه، ٦٤ مخ.

(۲) دنیاتې پېژندګلوی لپاره وګورئ: کتاب مجله، لومړی کال، لومړۍ ګڼه (د ۱۳۵۲ کال وری ـ غبرګولی) د پښتو یو نوموړې مجموعه» د لیکوالکې مقاله.

په دې رساله کې ارزانی د حضرت محمد (ص) یو خوب تشریح کړی دی:

داکیسه په دې څلوریزه پیل شوی:

(واوره) ای د آدم زویه ورځ به د رښتیو لویه
که هغه خواري وویني تا به بیل کاندي له زویه

* * *

او د پای څلوریزه یې داده:

ارزاني ولې نه ژاړې ځیل مقصود ولې نه غواړې
هوی ستا د عمر شپې څوک ولاړې دي څوک ولاړې

همدا کیسه د عبدالغنی کاسی په جونګ کې د «فقیر سلیمان» په نامه راغلې ده [1] (دالفاظو په لږ تغیر) خو له سبک، جوړښت او څلوریزو څخه یې ښکاره ږي چې ویونکی به یې ارزاني وي.

٤/١٧ـ دارزاني نثر

دارزاني د نثر هم یو کوچنۍ رساله شته چې د ده له پښتو دیوان سره یوځای وه او استاد حبیبي خوښونې تر ې کړې دی (٢).

---

(١) دا جونګ د بیانات افغانی په نامه په ١١٤٢ هـ ق کال په ملتان کې د عبدالغنی کاسی په قلم کښل شوی او خطی نسخه یې د لیکونکی په کتابتون کې خوندي ده. د زیاتې پېژندګلوی له پاره وګورئ: ادبي ستوري د لیکونکی تالیف، ١٣٥٢ - پښتو ټولنه.

(٢) دا یاد د پښتو ټولنه اروا ښاد استاد حبیبي ماته راسپارلی وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې نثر کې هم لومړی دیني مسایل او د اسلام پنځه بناوې بیان شوې دي، بیا یې د روښانی تصوف اته مقامات پکې څېړلي، وروسته یې روح څېړلی لکه: روح جاری، روح مقیم، روح امین روح قدسی او په دې پسې یې نور مسایل راوړي دي.

دا رنګه نثر د بایزید روښان په نسبت ډېر روان، خوږ له وینګ سره او سجع ډېره کمه پکې ده.

د دې نثر یوه کوچنۍ ټوټه به د نمونې په توګه ولولو:

«تر ذکر دې وکه - دسړي اندامونه خدای کړي دي، د هر اندام بخره شته، سترګې خدای کتو لره کړي دي، او خله (خوله) خدای خبرو لره کړې ده، او پوزه خدای دم لره کړې دا، او غوږ خدای اورېدو لره کړې دی او پښې خدای یانه لره کړې دي او زړه خدای یاد لره کړی دی چې هیڅ دم د خدای له یاده مه یې تش نشا سه او مه یې وباسه».

۵/۱۸ - چهار رما (؟):

اخوند درویزه په تذکرة الابرار کې د ده یو کتاب د «چهار رما» په نامه هم یاد وي(۱) چې استاد حبیبي په پښتانه شعراء کې هم دا نوم راخیستی (۲) خو پوهاند رښتین د پښتو ادب تاریخ

---

(۱): تذکرة الابرار والاشرار، ۱۴۹ مخ.

(۲): پښتانه شعراء لومړی ټوک، ۲۴ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې دانوم بې له کوم سنده «چار رساله - چار زبان» سنو دلی (۱)، د ادبیاتو د تاریخ په کتاب کې یې بیا دانوم د راوړتي په حواله «چهار رساله» کښلی دی (۲).

څرنګه چې د دې کتاب نسخې په لاس کې نشته نو نشي ویل کېدای چې اصلي نوم به یې څه وي، البته کېدای شي چې اخوند درویزه دا کتاب لیدلی وي نو ځکه یې «چهار رما» بللی دی.

۱۹-۲۰-۲۱/۶-۸۷ - دارزانی عربي، فارسي او هندي شعرونه

اخوند درویزه لیکي:

«ارزانی چون تېز فهم وفصیح زبان بود، در انواع ضلالت وبدعت شعر افغانی، فارسی و هندی وعربی بیان کرده» (۳).

ارزانی پخپله هم وایي:

دی ریخته په څلور ژبو دی بیان په خوالوان دی (۴)

* * *

یا: هر غزل مې ددل تار دی چې اوبدلی دا چوتار دی
په څلور ژبو اوبدلی دارزانی افغان ګفتار دی (۵)

---

(۱): د پښتو ادب تاریخ، ۳۷ مخ.

(۲): د پښتو ادبیاتو تاریخ، صدیق الله رښتین، د ادبیاتو پوهنځی د څلورم ټولګي له پاره، د پوهنتون ګستتري چاپ، د ارزانی برخه.

(۳): تذکرة الابرار والاشرار، ۱۴۹ مخ.

(۴): دارزانی دیوان، ۶۶ مخ.

(۵): دارزانی په قلمی دیوان پورې نښتې مجموعه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حافظ عبدالقدوس قاسمي لیکي:

«ده په فارسی، هندی او پښتو درې ژبو کې شاعري کوله او په هره ژبه کې یې یو یو دیوان لرلو، د ده فارسي او هندي اشعار لا ورک دي (۱).

ښاغلی همېش لیکي:

«ارزاني د خپل دور یو فصیح او بلیغ شاعر و چې د پښتو نه پې علاوه په فارسي، عربي او هندي کې هم اشعار ویلي دي، بلکه په دغه درې واړه ژبو کې یې لکه د پښتو دیوانونه ترتیب کړي دي» (۲).

دا چې تول پخواني او اوسنی روایات ښکاره کوي چې ده هم لکه خپل پیر میا روښان غوندې په څلورو ژبو ویناکړې ده له بده مرغه چې د عربي، فارسي او هندي اشعارو یې لا تر اوسه نه دي تر لاسه شوي او دا دیوانونه یې ورک دي.

۹/۲۲ - دارزاني مګویات:

د روښانیانو په ډېرو خبرو په رمز او اشاره دی او خصوصاً ارزاني هرځای وایي چې زما خبره رمز او اشاره ده، نو پوره خبره نشم کولای او له ډار څخه یې نشم ویلای:

---

(۱) پښتو مجله، لومړی کال، څلورمه ګڼه (۱۹۵۹ ع).

(۲) د ورکه خزانه، لومړی ټوك، ۳۹ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو په دې اساس د ده په شعر و نو کې داسې خبرې هم راغلې چې هغه باید هرچاته و نښي، عله چې یې دا دیوان ترتیبا وه نو دا مګویات شعرونه به یې تر بل کړي او له ځانه سره یې خوندي کړي دي، په دې برخه کې دی په خپله صراحت کوي:

دال - د دې دیوان خبرې   ګل د زړه دی مرغلري
وا په ګو (ی) یې دې پیلي   ګل مګوی شوې ځني لرې (۱)

او دا صراحت نبیي چې ده به د مګویات مجموعه بېله جوړه کړې او له ځانه سره ساتلې وه، کاش دا خبرې هم تر لاسه شوې وای چې د دوی د زړه له اصلي خبرو نه خبر شوي وای!

ملا عمر (۲)

ملا عمر خو ښکی دارنځانی وروی دی، دی هم د علم او قلم څښتن کمهل شوی، په تذکرة الابرار او حالنامه کې یې نوم راغلی او ورو ستیو اخځو هم یاد کړی دی.

---

(۱): د ارزاني دیوان، قلمي نسخه، ۹۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱/۲۳ – د ملا عمر شعرونه:

د ملا عمر شعرونه تر اوسه چیرې نه وو لیدل شوي، یوازې استاد حبیبي د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې کښلي چې دده او دده د بل ورور علی محمد په شعرونو به د دې اثر په دریم ټوک کې خبرې وکړو (۱)، تر اوسه د پښتو ادبیاتو د تاریخ دریم ټوک نه دی خپور شوی، نو ځکه د ملاعمر شعرونه د چا لاس ته نه دي رسېدلي، له ما سره د عبدالغنی کاسی د «بیانات افغانی» په دوهمه برخه کې د عمر په نامه یو نظم شته، د دې جونګ زیاتې وینا وې د روښانیانو ښکاري نو ځکه زه دا اټکل له مخې دا شعر د عمر روښاني «گڼم» او داچې د فکر او محتوی له مخې هم دا شعر د روښاني شعرونو د مکتب ښکاري، دا اټکل لا پسې پیاوړی کوي، د دې شعر کسر دادی:

د گور غه تنگه خونه، چې دریځه شته نه یې ورونه
په گور کې د بدانو ښادی نشته لوړ د لوړو عذابونه

علي محمد (۳)

ملا علی محمد د ارزانی بل ورور دی، دی هم ښه ادیب او د خوږې وینا خاوند دی، په تذکرة الابرار او حالنامه کې یې —

(۱) وګورئ: د پښتو ادبیاتو تاریخ، ۲۸۲ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوم راغلی او ورو ستیو اخځو نو هم سبق دلی دی.

۱/۲٤ - دعلي محمد شعرونه:

ماته دعبدالغني کاسي له جونګ نه دمیا علي محمد په نامه هم یو نظم لاس ته راغلی چې په ادبي ستوريکې مې خوندي کړی او اټکل کېږي چې دا شعر هم دده دی (۱).
ځینې کسانو د حالنامې بشپړونکی علي محمد مخلص او دا علي محمد یو بللی دی، خو څرنګه چې دا رنګ پلار دده د خپل صراحت له مخې برهان نو میده نو ځکه ددې علي محمد پلار هم برهان دی، سره له دې چې د حالنامې دراغونډوونکي علي محمد پلار دده د خپل صراحت له مخې ابابکر کندهاري دی نو ځکه دواړه علي محمده یو تن نه دی او د مخلص تخلص هم باید دیوه له نامه سره مل کړو نه د دواړو.
دعبدالغني کاسي له جونګ نه د میا علي محمد تر لاسه شوی شعر چې په قوي اټکل د همدې علي محمد دی یو خاص دول جوړښت لري، تصوفي مطالب پکې راغښتل شوي او د شعر جوړښت یې داسې دی چې په ویلو سره یې سړی د یوه خاص آهنګ احساس پکې کوي او دا ښیي چې دا او د نورو شاعرانو دې ته ور ته شعرونه به چې په دې -

(۱): وګوره: ادبي ستوری، لوهري شاعر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جونګ کې څونډې دي په خاصو صوفیانه حلقو کې په یوه خاص وزن ویل کېدل (۱) او چې یو ځل بیا ته تر شا وګورو او د بایزید روښان له خوا د سرودونو د جوړولو په برخه کې - دده له خوا د سلوک د سرود ایجاد را یاد کړو نو بیا داا ستکل - هم کولای شو چې دا خاص ډول شعرونه به له همدغه سرو د سره چې بایزید روښان ورته جوړ کړي وو، ویل کېدل او روحي تزکیه به یې ترې تر لاسه کوله (۲) او هم ددې جونګ هغه شاعران چې شعرونه یې د علی محمد دی شعر ته ورته دي، روښاني شاعران ګڼلای شو.

(۴) میرزاخان انصاري

میرزا خان انصاري د بایزید روښان لمسی او د روښاني تصوف او لارې روښانونکی شاعر دی.

۲۵/۱- د میرزاخان دیوان:

د میرزا خان انصاری دیوان د رېږ برخې لري، دده د دیوان په لومړۍ برخه کې یوه او بله ده الفنامه ده، بیا -

---

(۱) : د دي صوفیانه حلقې په باب وګورئ : ادبي سټوري له ۱ - ۱۷ مخ پورې.

(۲) : وګورئ : په همدې رساله کې د روښان د لیکنو او آثارو برخه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوللی (قصیدی) او ورپسې بدلې (غزلې) راغلي دي، د چاپي نسخې ټول پاڼې یې ۲۵۲ مخونه دي (۱).

د میرزا خان انصاري د دیوان نسخې د لندن، پېښور، کابل او په ځینو نورو کتابخانو کې شته. څو نسخې یې په برټش موزیم کې خوندي دي، دوې نسخې یې د پښتو ټولنې په کتابتون کې، یوه یې د اطلاعاتو او کلتور وزارت په خطي کتابتون کې، یوه یې په کوټه کې د سیال کاکړ په کتابتون کې او یوه نیمګړې نسخه یې د لیکوال په کتابتون کې ده او نورې نسخې یې هم په بېلو-بېلو کتابتونو کې شته. یوه نسخه یې چې د دو نسخو له مخې ترتیب شوې ده پخوا په ۱۳۳۴ هق کال د کند هاري تاجرانو له خوا په لاهور کې د دیوان میرزا احمد افغاني په نامه خپره شوې ده، او هم یې یوه نیمګړې نسخه هشتنغر خلیل په پېښور کې خپره کړې ده او بیا یې ښاغلي بشیر متین په ۱۳۵۴ هش کال پښتو ټولنې د څو خطي نسخو تر مقابلې وروسته چاپ کړې دی. د ده د دیوان څو خوسبونې د راورټي په ورن په مجموعه کې هم خوندي دي (۲)، په چمن بې نظیر گلشن روه، کې یې هم دوینا خوسبونې راغلي دي (۳).

(۱) د دې نسخې د زیاتې پېژندګلوۍ لپاره وګورئ: د زېري د ۱۳۵۲ ل کال په کلکیسون کې د لیکوال مقاله.

(۲): وګورئ: د راورټي د ورن مجموعه «کلیدي افغاني» د ۱۸۴۷ ع کال چاپ ۲۵۴-۲۷۳ مخونه.

(۳): وګورئ د پښتو پخوانۍ تذکرې، د لیکوال اثر، وروستۍ برخه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمیرزا خان انصاري په شعر کې هم روښاني لاره او مسلك تشریح شوی دی او شعر ونه یې د ژبې له پلوه هم دارزښت وړ دي .

(۵) ـ دولت لوانی

دولت لواڼی د پښتو یو خوږ ژبی شاعر، د میا روښان مرید او د دیوان خاوند دی ، اټکل کېږي چې د لسمې پېړۍ په دوهمه نیمایۍ کې به زېږېدلی وي .

۲۶/۱ ـ د دولت دیوان :

د دولت لواڼي نه یو لوی دیوان پاتې دی چې بدلې، بوللې، غزلې ، دوه اینه (مثنوی) او د شعرنور دولونه پکې خوندي دي، ده او سه لومړی شاعر دی چې په رکنی عروضو سم یې پاړکي - ویلي او موږ ته را پرې ایښي دي (۱) . د ده د دیوان یوه نسخه په برټش موزیم کې خوندي ده ، دوې نسخې یې د هند درامپور په رضا لایبریری کې ، یوه یې په کابل او بله د غزني دالبېروني په کتابتون کې ساتله کېږي (۲).

---

(۱) : د تفصیل له پاره وګورئ: د دولت لواڼي د دیوان سریزه ، د استاد رشاد لیکنه .

(۲): د دې نسخو پته ما ته کران ملګري ښاغلی هېوادمل له بېلو بېلو اخځونو څخه ترلاسه کړې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوه نسخه يې د هند په لايبريرۍ کې شته (۱) او چاپي نسخه يې لومړی ځل د پښتو ټولنې له خوا د بايزيد روښان د نړيوال سيمينار په وياړ نمونې لاسوته راورسېدله.

د ده شعر هم لکه د نورو روښانيو ويناوالو غوندې د تصوف او سلوک له بحثونو ډک او د روښاني لارې د روښانولو په برخه کې لکه د نورو روښاني آثارو غوندې يو ګټور او د پښتو شعر خوندور اثر دی.

د ده ديوان پنځه او په درېيو دفترونو وېشل شوی دی، دی هم د نورو روښانيانو غوندې الف نامې لري او د شعر محتوی يې د نورو روښانيانو سره توپير نه لري. د ده نورې ليکنې تر اوسه نه دي پېژندل شوي او نمونې په لاس کې نشته.

(۶) - علي محمد مخلص

علي محمد مخلص د ابابکر کندهاري زوی او د حالنامې راغونډوونکی يو روښاني ليکوال او شاعر دی. دی په روښاني شاعرانو کې زيات شهرت لري، ميرزاخان انصاري او دولت روښاني يې ياد کړی او د خوږې وينا خاوند يې ګڼلی دی.

---

(۱) د هند په کتابخانو کې د پښتو خطي نسخې، ۶۵-۶۶ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱/۲۷ - حالنامه :

په حالنامه کې بایزید د روښان خپل حال لیکلی ؤ (موږ مخکې خبرې پرې وکړې) بیا دا کتاب داورنګزېب په وخت کې د ده یو عالم مرید له سره راغونډ کړ او د روښانیانو پاتې احوال ورته یې پرې ورزیات کړل. د حالنامې په یوه زړه نسخه باندې چې د علیګړه په پوهنتون کې ساتله کېږي لیکل شوي:

«حالنامهٔ میا روښان مشکل آسان از تألیف علوخان شینواری»

خو په سریزه کې یې د مؤلف نوم علي محمد کندهاري دابابکرزی دی (۱).

ځینو اخځونو داسې علي محمد د ارزاني ورور بللی دی، خو د ارزاني او د دې علي محمد د پلرونو د نامه سره بیلتون دا خبره نه باوره کوي او موږ مخکې خبرې پرې وکړې.

همدا راز دا علي محمد خان د بایزید انصاري د کورنۍ مرید او خادم ګڼي نه پخپله د بایزید، سره له دې چې علي محمد د بایزید د لارې او سنګر مل ؤ او کله چې روښان پیر ارزاني هند ته واستاوه نو علي محمد او ملا عمر چې د ارزاني ورونه وو، همدلته ورسره پاتې شول (۲). د حالنامې په سریزه کې — علي محمد په دې توګه لیکي:

---

(۱): کابل مجله، ۱۳۴۳ هش کال، دوهمه ګڼه، د میا روښان حالنامه، د ښاغلي رښتین لیکنه.

(۲): تذکرة الابرار، ۱۴۹ مخ (دا ټولې چې ارزاني له بایزید نه ولاړ، خو حالنامه وایي چې بایزید واستاوه.).

«الحمدلله حمداً کثیراً - بعد حقیر فقیر علی محمد ابن ابابکر قندهاري مرید و خادم خاندان بایزید انصاري قدس الله سره العزیز...»(۱)

د حالنامې میکروفلم د کابل پښتو ټولنې او د پېښور پښتو اکېډمۍ ته راسېدلی او ښايي چې په سپړلو سره يې د روښانيانو په باب ډېرې نورې تاريکۍ هم روښانه شي.

۲/۲۸ - د علی محمد مخلص دیوان:

میرزا خان انصاري او دولت لواڼي د مخلص مخلصانه - یادونه کوي او شاعري يې ستايي. د ده د دیوان نسخې ډېرې کمیابې دي، یوه نسخه يې په برتانش موزیم کې په (۶۷۵۶) نومره خوندي ده (۲) او هم د روحاني رابطې او روښاني تړون کتاب له اخځونو (مأخذونو) څخه ښکاري چې د مخلص د دیوان کومه نسخه د دې کتاب له مؤلف سره هم وه او د ده یو نیم غزل يې - ترې راخیستی دی (۳).

۲۹/۳ رساله:

دا یوه منثوره تصوفي رساله ده چې منظومې برخې هم لري د دې رسالې یوه خطي نسخه د بنګال ایشیاټک سوسایټۍ په کتابتون -

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۴۲ هش کال، دوهمه ګڼه.

(۲) وګورئ: د برتانیا د خطي نسخو کتلاګ، د ۱۹۶۵ کال چاپ.

(۳) وګورئ: د روحاني رابطه او روحاني تړون.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې خوندي ده چې (۱۳) پاڼې لري او مخلص خپل نوم داسې پکې راوړی دی :

و مخلص ته یې ځرکند په هر آوان که
مرګ، ژوندون، حشر، قیامت ځومقامات ده (۱)

واصل روښاني (۷)

واصل یو بل نامتو روښاني شاعر دی چې په یوولسمه هجري پیړۍ کې یې ژوندکاوه او دحالنامې هغه نسخه چې د دبستان مذاهب مؤلف استفاده ترې کړې، له ده سره وه او اټکل کېږي چې د میا واصل روښاني او د دبستان مذاهب دمؤلف لید نه کتنه تر ۱۰۵۷ کال وروسته او تر ۱۰۶۳ هـ ق کال نه مخکې شوې ده (۲).

۱/۳۰ - د واصل پښتو دیوان :

د واصل داشعارو بشپړ دیوان لا تر اوسه لاس ته نه دی راغلی، خو دنورو روښاني شاعرانو ددیوانو له مخې اټکل کېږي چې ده به هم لوی دیوان درلود. د واصل یوازې یوه بولله او پنځلس غزلې د ملا اختر له بیاض نه د استاد

(۱) د هند دکتابخانو پښتو خطي نسخې، ۱۱ - ۱۲ مخونه.

(۲) وګورئ: د واصل روښاني دځو شعرونو سریزه، د استاد عبدالشکور رشاد په قلم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالشکور رشاد په زیار ترلاسه شوی چې د خوشحال بابا شعر ونثر په نامه د روسیان سمینار له پاره د پښتو ټولنې له خوا خپره شوی او د واصل د دیوان یوه بشپړه نسخه ښاغلی حبیب الله رفیع د هند په رضا لایبریري کې وموندله چې په ۱۱۸۶ هـ ق کال ملا عطاء الله لیکلې او (۹۸) پاڼې لري (۱).

۲/۳۱ - د واصل الفنامې:

د واصل دري الفنامې چې له الف نه تر یا یوه یوه د مربع په بڼه ویلې شوې دي او په هر بند کې یې یو یو حرف عرفاني تفسیر شوي د عبدالغني کاسي په جونګ کې خوندي دي چې د کاتب الحروف په سریزه او تصحیح د کابل پښتو ټولنې له خوا په ۱۳۶۰ هـ ش کال د کابل مجلې خپرې کړي دي.

۳/۳۲ - د واصل دري شعرونه:

پوهاند رشاد لیکي: د تاشکند په خطي کتابخانه کې د دیوان واصل په نامه یو کتاب خوندي دی، د دې دیوان شروع داسې شوې ده:

منکشف شد تا رموز علم الاسماء مرا

ماسوی الله در نیاید در نظر اصلا مرا

د کتلاګ مؤلف ورته کښلي دي: « دا د یوه هندي شاعر

---

(۱) : د هند د کتابخانو پښتو قلمي نسخې، ۱۰۳ مخ.

د پارسي اشعارو مجموعه ده(۱) مونږ چې دې ته وګورو چې روښانیانو په خپلو ژبو لیکنې کولای شوې نو ویلای شو چې ښایي و اصل به د دې شعرونه هم ویلي وي، خو بیا هم څو دا نسخه ونه کتله شي پرېکړه حکم نشو کولای.

(۸) خواجه محمد روښاني

خواجه محمد یو بل روښاني شاعر دی چې په حالنامه کې یې یادونه شوې ده.

۱/۳۳ - د خواجه محمد شعرونه:

د حالنامې په ۴۰۹ مخ کې د خلیفه خواجه محمد شعرونه راغلي دي، سره له دې چې د اشعارو کاتب غلط لیکلی خو بیا هم لوستل کېدای شي، نو به یې کندهارې ده او د شعرونو بحر یې لنډ دی(۲).

ما ته یو جونګ لاس ته راغلی چې په پېښور کې ښایسته خان نومي کښلی دی، په دې جونګ کې د خواجه محمد په نامه پاړکي خوندي وو، د اشعرونه دوه ډوله وو، یو ډول یې لنډ بحر کې په یو خاص

(۱): وګوری: د همدې شعرونو سریزه، ۱۶ مخ.

(۲): روښانیان یا د مغلو تاریکیان، ۱۱۶ مخ.

ډول ليکل شوي وو، چې دواړو ډولو بېلې - بېلې بڼې درلودې او ديوه شاعر نه ښکارېدل، خو کله مې چې د خواجه محمد بنګښ له ديوان سره مخامخ کړل نو ټول هلته ومومل شول. اوس چې دا موضوع را ابر سېره کېږي نو فکر کوم چې دا خاص ډول شعرونه دي چې په لنډ بحر کې ويل شوي دي هم د خواجه محمد وي چې د کتاب او راغونډوونکي له خوا به د بنګښ په ديوان ورګډ شوي وي او يا هم ځکه چې خواجه محمد بنګښ چې له د تصوف او سلوک د لارې لارووی و، نو ښايي چې دی به د بايزيد پير د کورنۍ مريد و، دا خبره په دې هم پياوړې کېږي چې بنګښ د بايزيد روښان مخلصان وو او خصوصاً د ده دا يو بيت خو دا ټکی لا پسې پياوړی کوي:

پير روښان د ميان علي د ميان پنجو شه

هسې پوره ته پسې تللی دا نخچير دی (۱)

او هم خواجه محمد بنګښ د حالنامې د راغونډوونکي معاصر او د اورنګ زېب په وخت کې لا ژوندی وو.

(۹) کريمداد

کريمداد د روښاني کورنۍ يا روښاني لارې يو تکړه غړی دی چې د ديوان تر لاسه کېدلو يې له نوموړي نه راويوست، فکر کېږي چې دی به د جلال الدين زوی کريمداد (چې د بايزيد روښان لمسی دی) وي، خو په پارسي کلام کې يې د «بنګښ» ټکي دي—

---

(۱) د خواجه محمد بنګښ ديوان، ۱۲۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دی خیال ما فی ورانه ښکاري ده (۱)،

۱/۳۴- د کریمداد پښتو شعرونه:

د کریمداد روښاني د پښتو شعرونو نیمګړی دیوان تر لاسه شوی چې د انډیا آفس لندن په کتابتون کې ساتل کیږي، له دې دیوانه د پښتو پښتو اکیډیمۍ نقل اخیستی او خپور کړی یې دی (۲).

د دیوان ... تون پوري ... سپدلي او داسکار وي چې دده دیوان یوه برخه حتی زیاته برخه نیمه خوا شوې ده، ځکه موږ وینو چې د اکثرو شاعرانو دیوانونه ... پر دیغو کې ډېري غزلې خوندي کیږي.

د کریمداد شعر خوږ او روان دی، ځای په ځای یې لکه د نورو روښانیانو غوندې د کامل پیر وجود ضروري ګڼلی او بایزید روښان یې د دین سقراط بللی دی (۳).

۲/۳۵- د کریمداد پارسي وینا:

د کریمداد د پښتو دیوان په پای کې د ده پارسي وینا هم

---

(۱): د کریمداد دیوان سریزه،

(۲): دا دیوان د پښتو اکیډمۍ له خوا په ۱۹۶۳ کال په سلو مخو کې خپور شوی او په سریزه کې یې دده په تړون او وینا عالمانه او محققانه رڼا اچول شوې ده.

(۳): د تفصیل له پاره وګورئ: د کریمداد دیوان.

راغلي ده او ښايي چې پارسي وينا يې هم پټوله نه وي ترلاسه شوي او له منځه تللي وي.

د کريمداد په دري شعرونو کې دده نوم نشته بلکه د عيشي په نامه راغلي دي او هم په دې شعرونو کې ځان عيشي بنگښي بولي خو ځرګنده نه ده چې ددې ديوان مصحح ښاغلي خيال بخاري دا کلام يوان يې له دې امله چې د کريمداد له ديوان سره موښتې راغلي، دده بولي او که بل کوم دليل هم لري.

په هر حال تر اوسه دا وينا هم دده بلله کېږي او موږ يې د کريمداد پارسي وينا بولو.

(۱۰) قادرداد روښاني

قادرداد هم يو روښاني شاعر او دخوږې وينا څښتن دی، د ورکې وينا راپيدا کيدو او په څيرا د باو ،،ورکه خزانه،، کې يې خوندي کيدلو داد په ټيڼې وپيژانده، دی هم د روښاني دکورنۍ غړی او دده کودی ؤ (۱).

۱/۳۶ - دقادرداد شعرونه:

دقادرداد پټوله وينا لا تر اوسه نه ده ترلاسه شوې، يوازې ـ

---

(۱): وګورئ: ورکه خزانه، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنځس پاړکي يې په وړکه خزانه‌کې راغلی دي ، شعريې خوږ،
روان او د روښانۍ لارې روښانوونکی دی او هم دده په شعر
کې د ميني سوې تر اني راغلي او پر روښانی ادب يې عشقي وينا
هم ورزياته کړې ده (۱) .

اورکزی (۱)

اورکزی هم د روښانيانو يو متأخر شاعر دی چې
د دولسمې پېړۍ په دوهمه نيمائي کې يې ژوند کاوه ، دده
وينا لومړی ځل د خيبر ادب او بيا ورکې خزانې خوندي کړې ده
اورکزی يې نوم نه ښکاري ، بريښي چې دی به په قام اورکزی
وُ ، معلومه نه ده چې د ده نوم به څه وُ ، په کوټه کې د
ښاغلی سيال کاکړ په کورني کتابتون کې د قابل اورکزی
په نامه يو ديوان خوندي دی چې د احمدشاه بابا په وخت کې
ژوند کاوه (۲) او له روښانی اورکزي سره يې د ژوند
وخت يو دی نو کېدای شي چې قابل اورکزی هم د اروښانۍ -

---

(۱) ده دوينا او د ده د پېژندگلوی له پاره وگورئ : خيبر ادب ، مراد
شينواری ، ۱۹۵۸ع کال ، له ۳۶ تر ۴۴ مخ پورې ، ورکه خزانه لومړی ټوک
۱۹۶۰ع ، له ۲۰۹ تر ۲۲۲ او ۳۹۴-۳۹۵-۳۹۶ مخونه .

(۲) : د اخبره ښاغلی سيال کاکړ راته کړې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اورکزی وي ، خو بیا هم داخبره هله سپینیدی شي چې د قابل اورکزي دېوان ولوستل شي .

۱/۳۷ - داورکزی شعرونه :

اورکزی د دیوان خاوند شاعر دی ، خوان عشقي شعرونه لري ، خو موږ ته یې د ګوتو په شمېر شعرونه لاس ته راغلي دي، دروښانه لاري تګ ته لاروی او د روښان پیر کلک علاقمند دی ، وایي :

راحمد د بایزید مسکین کړه په تقوی کې مې متین کړه
دعقبې د معاش فکر ، هم دده په رهبری کړم

(۱۲) شیخ آدم روښاني

آدم د پښتو لرغوني دیوان لرونکی شاعر دی چې په یوولسمه هجري پېړۍ کې یې ژوند کړی او د اشنغر په شاوخوا کې استېدلی دی ، داورنګ زیب دواکمنۍ په وخت کې یې ژوند کاوه او خوانه شعرونه یې ویلي دي .

۱/۳۸ - دآدم دیوان :

له آدم نه یو بشپړ دیوان پاتې دی چې نسخه یې بېنګرتیاوی او لوبدلې لري ، تر لاسه شوې پاڼې یې ۱۰۸ دی او تر لاسه شوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وینا یې دوه نیمو زرو بیتونو ته رسیږي او وایي:

د دو بین قلا به کم پیکې د ږ ې و ړ ې
برکت مي په اوازکي د کامل شسته (۱)

(۱۲) میرخان روښاني

میرخان هم یو لرغونی روښاني شاعر دی چې میرزا۔ حنان د روښاني شاعرانو په ډله کې یاد کړی دی او د دولت په دیوان کې یې یوه اوږده قصیده ځای نیولې ده.

۱/۳۹ - د میرخان دیوان:

د میرخان د دیوان یوه نسخه په تاجکستان کې له عبدالغني میرزایف سره وه چې تر اوسه سپړله شوې او خپره له شوې نه ده (۲).

---

(۱) ادبي ستوري، دلیکوال اثر، دوهم ټوک، ۱-۲۴ مخونه.

(۲) هماغه پورتنی اثر ۲۵-۲۸ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(٤)

روښاني ډوله لیکنې

روښانیانو په پښتو ادب کې داسې لاره پرانستې ده، چې حتی د دوی مخالفانو هم په دې لاره له تللو نه ډډه نشوه کولای، اخوند درویزه ځان مجبور ګاڼه چې لکه د بایزید روښان غوندې مسجع نثر و لیکي او زامنو او ملګرو خو یې پخپلو لیکنو کې حتی په هغه لاره هم پل ایښی چې د درویزه هغه د بایزید روښان د کفر دلیل ګاڼه لکه وحدت الوجود چې د درویزه د زوی د کریمداد په وینا کې هم په ډګه خوله تائید شوی او دا کار هم ثابتوي چې له روښانیانو سره د درویزه یانو مخالفت د دین او عقیدې په اساس نه بلکه د پردو او د پښتنو د ښمنو په لمسه وو.

له دې نه چې تېر شو د پخوانیو ویناوالو ځینې داسې ویناوې هم شته چې ظاهراً خو د روښان پیر او روښاني لارې یا د ونه نه لري، خو د وینا الفاظ او معنی یې دا شاهدي ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي د ا و يناوال هم د روښاني روښانه لاري لاروي دي او۔
دلته دڅو همدغسې و يناوالو د و يناوو او ليکنو يادونه کېږي .
نو ه اتکل کوم چي د ا کسان هم د روښانيانو وو خو څرنګه چي د وينا وو
په ترلاسه شويو نمونو کې يې صراحت نشته نو څکه پرېکړه
حکم نه پرې کوم او د اوږدو او پلټنو څېړنو په هيله يې د دې
ليکني په لمنه کې لنډ يادونه اخلم .

اخوند ميا داد (۱)

اخوند ميا داد د پښتو صوفي شاعر دی چي د اټکل له مخې يې
په يوولسمه پيړۍ کې ... ش وند کاوه ، موږ په روښاني
شجره کې د بايزيد روښان يوولسمى چې د جلال الدين ناوی دی ،
د ميا داد په نامه پېژنو او هم د روښان په پلارنۍ شجره کې د ده
يو د تره کړوسى هم ميا داد نومېږي .

۱/٤۰ - د ميا داد شعرونه :

د ميا داد يو هغه شعر چي د عبدالغني کاسي له جونګ نه
زمالاس ته راغلی دی روښاني جوله لري او دخاصي صوفيانه
حلقي (چي مخکې ياده شوه) سره اړه لري ، همدا ډان د ده څو
شعرونه د ملا ښايسته خان په جونګ کې هم شته (چي ما په
ادبي ستوري کې خونديکري دی) قاضي عبدالحليم اثر د ـــــ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دشیخ رحمکار کاکا صاحب خلیفه کښلی او د اتمانزو یې ښودلی دی، د ده د ژوند زمانه یې له ۱۱۰۰ هـ ق کال نه را وروسته اټکل کړې ده(۱) نه له دې کبله چې د ده یوڅو لاسه شوی شعر د خاصې صوفیانه خلقې سره اړه لري اټکل کوم چې اخوند میاداد به روښانی شاعر وي، د ده دیوان یوه نسخه په کوټه کې د ښاغلی سیال کاکړ په کتابتون کې خوندي ده(۲) نو کله چې دا نسخه وڅېړل شي امکان شته چې داسې ټکي تر لاسه شي چې د ده په روحانیت سربېره د ده روښانیت هم ترې تر کوتوشي.

(۲) شیخ فرید

شیخ فرید هم لرغونی شاعر دی او د ده ویناوې(نمونې) تر ا پاتې دي.

۱/۴۱ - د شیخ فرید شعرونه:

د ده یو شعر ښاغلی اش په خپل تذکره هم شاعران کې خوندي کړی او له یوه هغه جونګ نه یې چې په قصور کې لیکلی شوی، راخیستی دی.

څرنګه چې له یوې خوا په تذکره هم شاعران کې (۳) د ده

(۱): تذکره هم شاعران، اش، له ۲۹ مخ نه وروسته.

(۲): دا خبره سیال کاکړ راته کړې ده.

(۳): تذکره هم شاعران، ۲۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغلي شعر د روښاني صوفيانه حلقې د شعرونو په چوکاټ کې ويل شوي او له بلې خوا په روښانيان د مغلو تاريکيان (۱) کې د شيخ فريد په نامه يو سړی د ميا روښان له مريدانو څخه ګڼل شوی نو ځکه اټکل کېږي چې دا شاعر به هم روښاني او د روښانيت د روښانه لارې لاروی وي.

اخوند مصري (۳)

۱/۴۲ - د اخوند مصري شعرونه:

د عبدالغني کاسي په جونګ کې د اخوند مصري يو شعر خوندي دی چې د روښاني خاصې صوفيانه شاعرۍ (شعر) ونو په چوکاټ کې ويل شوی او ما په ادبي ستوري (۲) کې خوندي کړی دی، د دې داروښاني دوله شعر هم ښيي چې اخوند مصري به هم روښاني شاعر و.

آدين (٤)

۱/۴۳ - د آدين شعرونه:

د کاسي په جونګ کې د آدين په نامه هم د خاصي صوفيانه -

---

(۱): روښانيان د مغلو تاريکيان ۱۵۳ مخ . (۲): ادبي ستوري، ۱۲ - ۱۳ مخونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

حلقې یو شعر شته چې ما په ادبي ستوري کې خوندې کړی دی[1]
فکر کېږي چې دا شاعر به هم د روښان د لارې تلونکی وُ.

آزاد (۵)

۱/۴۴ - د آزاد شعرونه:

د آزاد یو شعر چې د صوفیانه حلقې د شعرونو په خاص چوکاټ کې ویل شوی د کاسي په جونګ کې خوندي دی او ما ترې راخیستی[2]، د شعر بڼه او د فکر د ویلو دواړه ودې ادعې ته لاره هواروي چې آزاد دې روښاني شاعر وي.

سعید (۶)

۱/۴۵ - د سعید شعرونه:

دولت روښاني شاعر په یو بیت کې دارزاني، میرزا، او مخلص روښاني شاعرانو له نوم نه ورسته د احمد او سعید نوم هم راوړی:

---

(۱): وګوره: ادبي ستوري، ۱۵ مخ.

(۲): هماغه اثر، ۱۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ارزاني، ميرزا، مخلص، احمد، سعید دی (۱)
او د اشې چې احمد او سعید هم روښاني شاعران وو، خو وینا یې چېرې نه وه، د کاسي په جونګ کې د سعید په نامه یو تصوفي شعر خوندي دی چې ما په ادبي ستورې کې د سعید خلیل په شعرو کې راوړی دی (۲)، خو دده د شعر جوله او د دولت شاعر دا پوړتنی بیت د دې اټکل ځای پیدا کوي چې دا شعر دې د هغه سعید وي او نه د پېښکې وسندوی تر پیدا کېدو پورې په دې باب پرېکړه حکم نه کوم.

احمد (۷)

۱/۴۶ - د احمد شعرونه:

د دولت په پوړتنی بیت کې د احمد نوم هم شته، چې - سنایي دا به هم روښاني شاعر وي، د وینا پته یې چېر ته نه وه، خو د کاسي په جونګ کې د احمد په نامه یو شعر خوندي دی او له بخې نه یې ښکاري چې دا شعر به د روښاني-

---

(۱): وګورئ: د دولت لواڼي دیوان.

(۲): وګورئ: ادبي ستورې، ۴۲ - ۴۳ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکري مکتب او د همدې احمد شاعر وي، د دې شعر لومړی بیت دا سې دی:

جنت یې روغ کړ په زړګونه   چې پکې ناستې د جنتجونه

په هرحال د دې کسانو په باب پرېکړی حکم نه کوم، د دوی وینا وې روښانې دوله او دوی روښان دوله وینا وال بولم او باوري یم چې د پښتو ادب د مینانو راتلونکې ادبي هڅې او څېړنې به دا موضوع ښه روښانه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې رسالې اخځلیک

۱ – خیر البیان د بایزید روښان، عکسي چاپ، کابل، د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځی، ۱۳۵۳ ش

۲ – خیر البیان، د بایزید انصاري، د پښتو اکېډمي خپرونه، د حافظ عبدالقدوس قاسمي په سریزه، ۱۹۶٤ ع.

۳ – د دولت دیوان، د استاد رشاد په سریزه، د پښتو ټولنې خپرونه، ۱۳۵۲ ش

٤ – د واصل روښاني شعرونه، د پوهاند عبدالشکور رشاد په سریزه، د پښتو ټولنې خپرونه، ۱۳۵۳ ش.

۵ – د روښانیانو یوه بې نومه قلمي مجموعه، د مرحوم دوست محمد بریځ د کتابخانې، اوس د پښتو ټولنې د کتابتون.

٦ – په ۱۱٤۲ کال کې د عبدالغني کاسي لاس کښلی مخزن، د لیکوونکي د کتابخانې.

۷ – په ۱۱٤۲ کال کې د عبدالغني لاس کښلی (بیانات افغاني) «دوه توکه»، د لیکوونکي د کتابخانې.

۸ – مخزن، د پښتو اکېډمۍ خپرونه، د کاکاخیل په سریزه، ۱۹٦۹ ع.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹ - د ارزاني د قلمي ديوان يو نقل، د بېنوا د کتابخانې، ۳۱۸ مخ.

۱۰ - د ارزاني د نثر نقل، د استاد حبيبي د کتابتون.

۱۱ - ديوان ميرزا هد افغاني په ۱۳۳۴ هـ ق کال کې د کندهاري تاجرانو

له خوا، د لاهور چاپ.

۱۲ - د ميرن اخان د ديوان يوه نيمگړې قلمي نسخه، د ليکوال کتابتون.

۳ - د ميرزا خان انصاري ديوان، د همېش خليل چاپ، ۱۹۵۹ ع.

۱۴ - ديوان کريمداد، د پښتو اکېډمۍ خپرونه، د خيال بخاري په سريزه، ۱۹۶۴ ع.

۱۵ - تذکرة الابرار والاشرار، د اخوند درويزه، د نشر و اشاعت سرحد خپرونه، ۱۹۶۰ ع.

۱۶ - ديوان خواجه محمد بنگښ، د پښتو اکېډمۍ چاپ.

۱۷ - د ملا ښايسته خان قلمي جونگ، د ليکوال کتابتون.

۱۸ - صراط التوحيد، د ادارهٔ اشاعت سرحد خپرونه، ۱۹۵۲ ع.

۱۹ - د پښتو يوه بې نومه قلمي مجموعه، د اطلاعاتو او کلتور

د وزارت د خطي کتابتون.

۲۰ - د روسي پوهن انتخابات، د ميرزا د شعرونو برخه، ۱۸۴۷ ع.

۲۱ - د پښتو ادبياتو تاريخ، دوهم ټوک، د استاد حبيبي، ۱۳۴۲ شکال.

۲۲ - د روښانيانو ملي نهضت، د اسلانوف، د ښاغلي محمد اکبر معتمد

ژباړه، د پښتو ټولنې خپرونه، ۱۳۵۴ هـ ش.

۲۳ - د پښتو شاعرۍ زده کړې لارې، پښتو اکېډمي.

۲۴ - د پښتو ادبياتو تاريخ، ښاغلی رښتين، د ادبياتو پوهنځي گستتنر چاپ.

۲۵ - تاريخ مختصر افغانستان، استاد حبيبي، دوهم ټوک، ۱۳۴۹ هـ ش.

۲۶ - روښانيان د مغلو تاريکيان، عبدالاکبر خان اکبر، پېښور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۷ - روحاني رابطه او روحاني تړون، قاضي عبدالحليم اثر، پېښور، ۱۹۶۵ع.

۲۸ - پښتانه د تاريخ په رڼا کې، سيد بهادر شاه ظفر کاکاخيل، پېښور.

۲۹ - افغانستان در مسير تاريخ، مير غلام محمد غبار، ۱۳۴۶، کابل چاپ.

۳۰ - د پښتو ادب تاريخ، ښاغلی رښتين، کابل ۱۳۲۵ ش.

۳۱ - ورکه خزانه، هېڅ خليل، دوهم ټوک، ۱۹۶۰ع، پېښور.

۳۲ - ورکه خزانه، هېڅ خليل، لومړی ټوک، ۱۹۶۰، پېښور.

۳۳ - تېر هېر شاعران، قاضي عبدالحليم اثر، ۱۹۶۳ع پېښور.

۳۴ - د خيبر ادب، مراد شينواري، پېښور، ۱۹۵۷ع.

۳۵ - پښتانه شعراء، لومړی ټوک، استاد حبيبي، ۱۳۲۰ ش، کابل.

۳۶ - ادبي سندرې، حبيب الله رفيع، پښتو ټولنه، ۱۳۵۲ ش، کابل.

۳۷ - د پښتو ښځو تذکره، حبيب الله رفيع، تاريخ ټولنه، ۱۳۵۰ ش کابل.

۳۸ - کابل مجله، د ۱۳۴۳ ش کال، لومړۍ گڼه، د ښاغلي رښتين مقاله.

۳۹ - پښتو مجله، د پېښور پښتو اکېډمي، لومړی کال، څلورمه گڼه
د حافظ عبدالقدوس قاسمي مقاله.

۴۰ - پښتو مجله، د پېښور پښتو اکېډمي، ۲ کال، څلورمه گڼه، د
ډاکټر محمد شفيع لاهوري د مقالې: (بايزيد انصاری) پښتو ژباړه،
(د مولانا عبدالقدوس په وسيله).

۴۱ - آريانا مجله، ۲۸ کال، ۶ گڼه، دارو ابناد روست محمد بريخ -
د روښان د مکتب ديوه ناپېژندلي کتاب، تر سرليک لاندې مقاله.

۴۲ - کتاب مجله، لومړی کال، لومړۍ گڼه، د ليکونکي «د پښتو يوه
بې نومه قلمي مجموعه» مقاله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۳ - هیواد، ۱۳۴۶ کال، نمری، د ښاغلی رښتین د قامی نسخې د پیژندګلوی مقاله.

۴۴ - د بریتانیا د کتابتونو د پښتو خطي نسخو کتلاګ، لندن، ۱۹۶۵ ع.

۴۵ - د ارواښاد استاد پوهاند عبدالحی حبیبي یادداشتونه.

۴۶ - د پیاوړي فولکلوریست او په پښتو مین لیکوال ښاغلی ولی محمد سیال کاکړ یاد اشتونه.

۴۷ - د ښاغلي زلمي هیوادمل یاد داشتونه.

۴۸ - دهند د کتابخانو پښتو خطي نسخې، زلمی هیوادمل، ۱۳۶۳ ش.

۴۹ - ادبي ستوري، دوهم ټوک، ۱۳۵۹ ش، کابل.

۵۰ - خیر البیان، د حبیب الله رفیع په سریزه، د قاسم بنو چاپ، ۱۹۸۵ ع، پېښور.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library